

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!

Бюгюн Къулийланы Къайсыннга 95 жыл боллукъ эди

Газета издаётся
на балкарском
языке с 1924 года.

Интернет-версия:
zaman.smikbr.ru

З А М А Н

2012 жыл
1-чи ноябрь,
орта кюн.
№9 № 215-217
(19138)
Багъасы 9 сомду

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ПАРЛАМЕНТ

Депутатла, басма органланы башчылары да магъаналы соруулагъа жууапла излегендиле

КъМР-ни Парламентни Жаш тѣлюню, жамауат биригуени эс асламы информатсия органланы ишлери жаны бла комитетини басмачылыкъа бла депутатла республикада телевидениени, радиону, газетлени бла журналланы болумларын озгендиле, аланы игилендириуи онгларына кырагъандыла. Аны ючюн деп Парламентни президиумуну «Правительство с огъатха» КъМР-ни Асламы информатсия органа жаны бла кырал комитетини председатели Мухадин Кумухову чакыргъандыла.

- Бу ишни магъаналылыгын КъМР-ни Башчысы Арсен Канокесини буйрукъларында бир кере белгилеп кырамагъанды. Объекте барыны да хазыр болса, республикада жашагъанла 1-мультимедиа телевидение тѣлюню беруу бюджеги кырагъа онг табарыкыла, дегенди Мухадин Кумухов.

Он айтханча, комитетни башча магъаналы борну - басма изданиеланы кештелери игилендири-

до. Ведомстволу аралы комиссия «Нур», «Нор», «Солнышко» сабий журналланы литература-суратлау халларына, текстлери, полиграфия кештелери да тохтадырылгъан излемлеге келишгенле бла кырагъанына кырайды. Комитет а республикалы газетлени редакциялары, «Тетраграф» - ООО бла бирге кон сайын чыгынуу изданиеланы полиграфия жасалуулары игилендириуи жаны бла ишни тохтаусу бардырады.

- Халкыны ичине хапар билдирюу-англатуу ишни игилендириуи, алай бла КъМР-ни кырал парламентни органланы кырагъануу ючлендириуи, аланы ишлери тура болууларын жалчатыр мурат бла газетледе республиканы Башчысыны Администрациясыны, Парламентини бла Правительстводини ишлери ючлендириуи материалла кон сайын басмалаунадыла.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Поэтни жашау эм чыгармачылыкъ жолу

Къулийланы Къайсын 1917 жылда Отъары Чегемде туугъанды. Эрте окъуну атары кыргъан жашчыкъ сабийлей экюзюноккю, къара ишни аурулгъуну да сынагъанды. Назамла жазып он жылында башлагъанды, биринчи китабы а онжети жылда чыкъгъанды.

1935 – 1939 жыллада Къай-

генди. Поэтни биринчи назму китабы – «Салам, эртенлик!» - 1940 жылда басмалангъанды. Он жыл Къулий улу аскерге кетеди. Улуу Ата журт урушка Прибалтикада тобогенди. Къайсын назамла жазгъанын кырмагъанды, «Сын отечества» газетте материалла тапдырып тургъанды.

уа Союзу орус секциясына тамтасы болгъанды. 1936 жылда Къайсын Къабарты – Малкъарга кыайтады. Оки жылдан Москвада Бийик литература курсланы бошайды. Ол заманда аты битеу кырагъалга белгилли болгъан поэтни СССР-ни Баш Советини депутатына айрырадыла. Къулий улу, емюрлюк темаларга айлануу, Чегемини,

Къазахстан, Алматы, 1974ж.

сын Москвада А.В. Луначарский атлы театр институтда актёр факультетде окъугъанды. Анда малкъар студияны диплом оюналары кирген пѣсалары өз тилине кѣчюр-

Позт битеу халкы бла кѣчюноккю азабын да сынагъанды. Фрунзеде чыгармачылыкын бардырып, Кыргыз ССР-ни Жазыучуларыны союзуну ишине тире къатышып, арда-

таулу халкыны юсю бла битеу дунияны да сагъыш этдирген проблемаларга эс бургъанды. Аны поэзиясын кѣп тилге кѣчюрчюп, кыайда да Къайсыннга жууук адамларына тобогендиле, китапларын койлеринде саклагъандыла.

Сѣвсос, 1960 – 1970 жылы поэтни чыгармачылыкында бек магъаналы кезююдо. «Жарлы таш» деген назму китабы ючюн РСФСР-ни М. Горький атлы Кырал саугъасына тийишли болгъанды. «Жер китабы» уа анга СССР-ни Кырал саугъасын келтиргенди.

Къабарты-Малкъарны халкъ поэти Къулийланы Къайсынны чыгармачылыкын ючюн Михаил Дудин былай дегенди: «... анда гюлно назиклиги, ташны къатылыгы да бардыла, жашаууну багъасын билген адамны дайым да тозюкге бла сойемкликте термилгенге да биргедиле».

Къайсын 1985 жылда ауушгъанды. Ол дуннидан кетгенден сора аны «Адам, Терек, Къанатлы» деген назму китабы Ленинки саугъага тийишли болгъанды.

ОТАРПАНЫ Керим

Унуталмайбыз

Къулийланы Къайсыннга

Ким билсин, урушдан сау чыгып, рахат Дуняда жашарга иш тошсе бизге, Бюгюн жюреклени койдорган кѣп зат Унутулукъ болура. Эсбиле.

Не уа бу окъ жаралы къюксюз жазла Унутмай турурламы, не билемиз? Алай къызы куудма къюу кыан ызыла Бизге: «Сиз жашар ючюн мен ёлейим!»

Тошмизге да болур къайсы онг, кыайда Жетип, уруш жолда бизни жыккъаны, Шагуптобозню койдору, къалайдан Тийип, окъ къалайыбыздан чыкъгъаны.

Деп, он душман долга аллына тазуел Баргъанланы унутмайбыз ёмюра. Уруш тозде ёлм куруттады жел, Бизни сау къоймазга кореше жерде.

Апрель, 1942

Видеони

2012 жылны 1-чи ноябриде Налчикде Къулийланы Къайсынны мадданында закый назмууну эстер-тмесине гол къысылма салыныркыдыла. Ызы бла Чегем шахарда 11 сагъатда поэтни кой-музейинде куюуанчы жыйлыу боллукъду.

4-чо ноябриде Чегем районну Отъары Чегем элинде Къулийланы Къайсынны ата юйюнде закый поэтни 95-жылгычына жоралануу, тобошу боллукъду. Анда окъуучуна Къайсынны назмуларын айтыркыдыла. Ол 11 сагъатда башлануыркыды.

КОЛЛЕГИЯ

Къабарты-Малкъар къырал телеканал сау кюню ишлерикди

Тююне КъМР-ни Асламы информатсия органларыны ишлери жаны бла кырал комитетини жыйылыуунда бу ведомствону быйылны тогузу айында ишени итгарып чыгарылгъандыла эмда тамаланалыкъ жумушла белгиленгендиле. Жыйлыууну комитетни башчысы Мухадин Кумухов бардыргъанды. Анга КъМР-ни Правительствоуну Председатели заместители Уяналаны Казим къатышгъанды.

Къырал комитет куралгъанын жый да омагъанды. Болсада Мухадин Кумухов айтханча, битеу къура ишле тамамлангъандыла, аны структурасы, регламенти да хазырдыла. Биогюножда уа баш жетимге «2013-2017 жыллада КъМР-де асламы информатсия органланы айнытуу стратегиясы» жарашдырылып къабыл этилген санарга боллукъду. Анга

кѣре республикалы программа да хазырлангъанды. Анда уа газетлени, телевидениени, радиону, Интернет изданиеланы ишлери игилендириуи жаны бла мадарла белгиленгидиле.

Комитет озган кезюде тамамлагъан жумушланы юсеринден айтханда уа, республикада бардырылгъан магъаналы жыйлыулары, байрамланы юсеринден

федеральный эм республикалы информатсия органлада билдирип турча онгла къырагъандыла. Сѣз ючюн, «Кавказ оюна» фестивалы юсонден 150-ден аслам материал чыкъгъанды, ол санда «1 канал», «Российская газета», «РЕН-ТВ» эм башка федеральный каналлада, газетледе да.

Дагыда комитет «Россия-2» федеральный каналга Улуу Ата журт урушун жылларында Элбрис ючюн сѣрмешни юсонден фильмини алдырырга болушлукъ этгенди.

Къабарты-Малкъардан журналистле, Ростов областда

Мартыноу райнда 115-чи Кавдивизин сѣрмешген жерледе болуп, аскерчилерибизни хурметлеу жумушлага къатышгъандыла. «Кесим кѣргенге анда адамла бизни аскерчилерибизни къабиларына къалай кырагъангъандыла. Анда сабийлей уруш жылланы юсеринден ити биледиле. Жоюулулуугъу юсонден материалла, фильмле да чыкъгъандыла. Алары кѣбейип, къоллага бериге оюулашханбыз, ала сабийлерибизни патриот ниетледе юйретиге болушуркъудула», - дегенди Кумухов.

Ахыры 2-чи бетдеди.

ЖАМАУАТ ПАЛАТА

Аман ышанланы тамыры бла къурутурча профилактиканы бардырырғыа

Къабарты-Малкъарны Жамауат палатасында, «КъМР-де жаш тѣлюню социализация: политика, дин, маданият. Проблема эм асламы тамалануу ючюн деген темага жоралануу, семинар болгъанды.

Аны ача, палатаны башчысыни орунбасары Людмила Фѣдченко, бу проблема бусагъада бек къызы болгъан чертил, власть органла анга тийишли кисиче эс буртурулары ышанганы айтханды. Эселенге кѣре, бурунну жылда, 2008 жыл бла тентештиргенде, жаш адамла этген аманияткылары саны 4,2 процентге өсенди. Аларына асламысиз ишчиле. Наркотилик бла 1626 жаш адам хайырландыла. Агырлакъада социальный со-

руу этилген эди. Анга онбеш миңг адам къатышгъанды. Аны итгарларына кѣре, республикада жашаууну игиге 32 процент санайды, 53 процент анга толуунлай ыразы тююлдиле. Кюден-кюнге жашуу кызын бола барлыкъды дегенде да иги кесекдиле. Сорун этилгенден ючюн бири Россияде, алай республикадан тышында жарырга, урунурга сюевдиле. Иш табар ючюн, бийик квалификация кереклисин кѣбюсю белгиленгенди, алай танышысы, улутхассы иш табылыккъ тююкюдо дегенле да тобогендиле. Токсан процентте жуугуу дин, миллет, маданият башхалкылагъа кѣре аманыкъ этюге къауду. Властьлагъа инануу азды. Жыйырма жыл юйретюу процессе эс бѣлонменгиди.

Граждан обществову институтлары, жамауат, юйюри биригиге керекдиле, дегенди ол.

Палатаны Билим беруи, илму, жаш тѣлю политика, спорт жаны бла комиссиясыны келчеси Мурат Хононов а, алгъаракълада оператив штабны бовивикле ала агъачладан тап жашауула кыайтырларын, алагъа-тоз сюд этилиги да байламлы айланыуу эстертип, Жамауат палата кѣш жанындан не бла до болушургун билдиргенди.

КъМР-ни Парламентини Жаш тѣлюню эм асламы информатсия органланы ишлери жаны бла комитетини башчысы Татьяна Хашкожева федеральный, региональный даражалда жаш тѣлю бла байламлы норматив акта жарашдырылганларын

билдиргенди. Болсада, тинтилеге кѣре, къыралны бусагъадагъы жаш тѣлю политикасын торлендирирге керекди. Нек дегенде анда бирлик жюкю. Эччи федеральный закону чыгарыуу да жалаңда игилик келтириди. Республиканы юсонден айтханда, бизде 2015 жылга деги жаш тѣлюню айнытуу целевой программасы барды. Алай аны жашауда толуусул бардырыа ача жетимшеди. Ахыр жыллада Жаш тѣлю Парламент бла Правительство куралгъандыла, ол а жашла бла кызыла жаш тѣлю политиканы толтурууга къатышарча онт береди, дегенди Татьяна Борисовна.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Бюгюн да сен саулагъа
кюч-къаруу бересе

Таулу болгъаным -
къууанчым

Къайсыны асыллыгын
хурметлей билген

Портретлеринден
галерея къурагъанды

Ёлмюсюз тизгинлери
келлендиргенлей турадыла

2 бет

3 бет

6 бет

9 бет

12 бет

Депутатла, басма органлары башчылары да магъаналы сорчулагъа жууапла излегендиге

Ахыры. Алып 1-чи бетдеди.

Терроризмге бу экстремизмге къыжау юрешни юсюнден халкъга дайым да билдирип туруу жаны бла медиа-планы жашуа бардырыуа комитет энци эс бурды. Отчет кезинде алай 945 материал басмаланганды. Дагында республиканы торт каналында да Къабарты-Малкъарны Оператив штабы хазырагъан «Война против террора» деген вистриве фильм къоруктолады, дегенди Комитетни таматасы.

Аны билдирюونه тынгылагъан адам сора депутатла Мухадин Кумахова бла республиканы

статьялары уа туусуз-мыстыз чамла бла башларына, алыны да хар ким атылап къыйлайды,» дегенди Кебеков. Мухадин Кумахов аны ол авторыны чыгармаларын октурга сойюгенде да болгъанларына ийнандырырга кюрошкенди.

Владимир Кебеков дагы да патриот тематика аз болгъанын эсертгенди. «6-чы майдан башлап 10-чунсуна дери, билеу послоса да Улуу Ата журт урушка аталарыга керек болгъан заманда, «Кабардино-Балкарская правда» газет къымай къалгъанын эсимдиди. Ол неге ушгъан затды?», Мухадин Кумахов ол газетле окуучулагъа заманында

Мухадин Кумахов.

Мухамед Хафизэ къошугъанды. Ол адамла, почта газетлеми заманында келтирмегенлери билли, алагъа жаздырырга ашыкъмайдыла, дегенди.

Парламентни Билим беруу эм илму жаны бла комитетни председатели Муаед Дадов, «Горняк» газетни баш редактору Зарина Кануковагъа айланыв, Устаны коюно алында басмаланган эмда депутатланы чамландырган, билим бериеде ишленгенли да тарыкдырган «Профессия учителя» деген статьи юсюнден оюмун айтыры тилгенди. Зарина Канукова

атав уа ол кон чыкъмагъа керек болгъанына, критика бла озурдунаны да жендиргенди. Алай газетте жаздырылганы аларында устала, врачла да кел болгъанларына, ала мактаган материалла да «Горняк» бетлеринде дайым да чыгъа тургъанларына ийнандырырга кюрошкенди.

«Жер-жерли самоуправляени эмда территорияны социальнай-экономика айнауларына вопрослары жаны бла комитетни председатели Хазратали Бердов Арсен Булатов баш редактор

болганына «Кабардино-Балкарская правда» газет хар жаны бла да игиленинген белгилгенди. Депутатланы уа къарауула бла тюзонлей теледерида тобеште тобеше турурга чакырылганды. Телеканаллары онсулары депутатлагъа эфир заман белюрге хазыр болгъанлары айтагъанды.

Ахырында Парламентни президиуму бир къауум рекомендация этенди. Ол санда КъМР-ни Правительствосуна «КъМР-де 2012-2017 жылда аспалмы информация органына айнауынуреспубликалы программасын хазырларга эмда къабил керюрге кереклисин эсертгенди. КъМР-ни Аспалмы информация органы жаны бла къырал комитети уа къырал власть органы барысына да ишлерни юсеринден халкъга билдирип туруу системасын игилениридо, республикада бола туруучу бек магъаналы ишлери терк да, тюз да билдирюу жаны бла ишни ючлендирдирге, бош шартла бла шагъыйрей этип къоймай, хар жаны иште улоу анализ берирге тиийлиди. Андан сора да, ол журналист кадрланы хазырау, усталыклары, билимлерин да есдюрюу жаны бла мадарла да этерге керекди.

Аспалмы информация органы уа Парламентни президиуму республиканы жамауатны иш келлюлогке, Ата журт оюрге, урунган адамга хурмет этерге, Къабарты-Малкъарны халкларыны культура хазналарын саклауа жууапын хазырау, дин эмда башха экстремизми, зордукну, огурзулукну керюп болмазча этиуге, аманлыкчылыклагъа, бузукчулагъа налат берирге юйреткен материалла баслауа керек болгъанларын эсертгенди.

Бала УРУСИАМБЕТОВА.
КъМР-ни Парламентни пресс-службасы.

Мухамед Хафизэ.

басма органлары жыйылыгъа чакъырылган башчыларына кеп соруу бергендиге. «Справедливая Россия» фракцияны таматасы Владимир Кебеков «Кабардино-Балкарская правда» газетте жангы онуцу салынганы аны магъанасы, жарашдырылы халы да игиленинген чертип айтханды, алай аны бла бирге аны бир къауум кемчиллери да тура этгенди. «Кайдаохва, Битюрге асыры кеп жер бересиз, алыны

Арсен Булатов.

июенингенлери ючюн болады деп, сыйлау этгенди. «Редакция байрам кюн номери чыгарыла, алай Федеральнай почта сыякыны КъМР-де Управленисны уа солу коно болуп, газетле июенимэй къаладыла», дегенди.

Кебеков «Кабардино-Балкарская правда» газетни тиражына да эс бурганды. Ол жаланда сегиз миң экзюмплер некуди, аны келбейти мадарла нех этилмедиле деп сорганды. Былайда сывге «Ддыгъ спалы» газетни баш редактору

Къабарты-Малкъар къырал телеканал сау юнюно ишлерикди

Ахыры. Алып 1-чи бетдеди.

Энци уа ол телевиденианы айнауу юсюнде ишленилгенди. КъМР-ни Башчысы Арсен Кануковну башламчылыгы бла республикада 24 сагатны ишленген телеканал болукдуу. Бусагъатта НОРТ эм «Къабарты-Малкъар» телеканалланы брикирдириу жаны бла иш башланганды. Дагында цифровый телевиденианы синдирюу жаны бла къурау ишле бардырылды: 29 видеотелле оборудованиядан 22-си салынганды. 39-чу каналга уа сынау халда вешенге бардырылып башлагъанды.

Келир заманга планлана юсеринден айтханда уа, кадрланы хазырауа, газетлени бла журналланы ырыскы-техника базарлары

игилендириуге, республикалы Интернет-агентство эмда республикалы газетлени сайтлары ачаргъа эм башха жуушуланы тамаларга багълигенди.

Коллегияны членлери Кумахова сорунлары кеп эди. Алыны аспалы 24 сагат ишлери каналны юсюнден эдиле. «Адъгъ Псалы» газетни баш редактору Мухамед Хафизэ анда къаллай бериле болукдуула деп сорганды. Кумахова айтханды, федеральнай каналладача, тын къыраллы, россияли фильмле болукдуула, ол санда документли кино да. Республиканы юсюнден берилеу да жарашдырылгъанды.

Жазуучуланы союзуну башчысы Хачим Кауфов канан не мурад бла къурагъанын, анга ачаны ким белюрюню билдирге сойюнди. Мухадин Лляшюевич билдиргенча, ахча ресублик

калы бюджетден берилликди. Россейде цифровой телевидение киририли башлагъаны бла байламлы уа регионланы кесини каналлары болурга керекдиге. Ал кезинде Берилени бардырыуа ызы хакъсыз алырга болукдуу.

«Ол заманын илземди, алай каналны шендо этмесек, арт да багъа болукдуу», дегенди. НОРТ каналны башчысы Владимир Воронков уа РФ-де Госфильмфонду бла келишим этилгенди, анга кер республикалы каналгъа хар юнюнен да фильмле берилип турулуклары айтагъанды.

Жыйылууну ахырында Уланаланы Казим комитет кеп иш тамалыгъанын, алай оны этилиш ишле болгъанлары белгилгенди. Ол газетлени бетлеринде ишчи адамны сыфаты, эллени жашуалары кер

гюзтолмегенлерин эсертгенди. «Жолгъа чыкъсанг, водителле, жауа адамла да бир билрени хурмет эте билмегенлери кересе, культурабыз жокуду. Бу проблеманы республикалы этилени бетлеринде озюрге болукдуу эди», деп къошканды. КъМР-ни Парламентни Жаш телюноу, жамаут бригуилини эм аспалмы информация органына ишлери жаны бла комитетни председатели Татьяна Жашкожова да аманла чыгаруучу орган республикада аспалмы информация органыны ишчингенлей турганын, анда кемчиликке, иш жанына торленюму да болгъанларын айтагъанды.

Кенешти тиийли эсертюле къабил этиу бла башлагъанды.

ТИКАЛАНЫ ОТИМА.

Аман ышанлары тамыры бла къуртурча профилактиканы бардырырга

Ахыры. Алып 1-чи бетдеди.

Къабарты-Малкъарда жаш телюноу социализациялау не халда болганын кергюртюча регионун жаш телюноу ишлери жаны бла министри Султан Хажироков презентация хазырагъанды. Ол ишни талай уа бла бардырырга кереклисин чертегенди: патриотизм, социальный тириклик, къонакъбайлык, право жаны бла билимлерин есдюрюу эм башчала. Наркомания, игичилик, терроризм, экстремизм, огурзулук эм бирси аман ышанлары тамыры бла кетеричу уа профилактиканы ючлендирдирге керекди. Султан Борисович кыруу жаш адамла бла угъай, абданаланы кесери бла да ишлерге кереклисин белгилгенди. Нек дегенде эм уллу жууаптылгъа таматалады. Алай, сев ючюн, школдан тийерлеринде окучуулагъа ирги саханлары келме да керген болура. Жаш адамланы, себюсуз, анда терсиклери жокуду. Ол себептен профилактиканы абданаладан башларга тиийлиди. Сабий анга кергюртюнген юлюгно алмай къоймайды. Министр ала элнеде, шахарлада жаш

адамла бир торлю затха юйренирма, заманларын хайырлы этдорюма арала къуарыкчыларын, бир-бир жерде алай арала боюнлоқде жетишилми ишленгенлери билдиргенди.

КъМР-ни Жамаут эм дини организациаланы ишлери жаны бла къырал комитетини башчысы Борис Бабаланы да алай аман болмагъанына эс бурганды. Ол «21-чи емюрноу лидери» фестивал къалай бардырылганы юсюнден айта, аны кезинде республиканы жаш адамларыны жанындал уырлыча бир зат этилгенди, ол угъай ала ахшы тевелерибизни, къонакъбайлыкгыбызны кергюртюнгенлери чертегенди. Былай фестивалыла керем болгъанын билиш керешлерибиз да алада кеслерин иги жанындал кергюртюнгенлери, хорлагъанлары да ахшы шартды. Ол башха башха динлини келечилери араларында мамырылгъ болур ючюн, дин управление тирек ишлерге, лагерле кыуаргъа кереклисин айтханды. Бизде кеп миллетле жашайдыла. Алыны хар бирини маданиет аралары белгиленилме абданаладан притяйла бардырыла, сабиле бла шаръиялы адет-тюрелери бла шагъыйрейлендикдиге. Ол бир бирини ангаларга себел

лик этерикди.

Къабарты-Малкъарны Муслиманларыны дин управленисны башчысы Хазратали Дзасежова сабийини исламны тюрелерине кер есдюрюю сойеуи уллу болуугуун белгилгенди. Ислам адамны ата-анагъа, башха адамлагъа ысык этерге, билим алырга, ниет тазалыгъа, жамауатчы, къыралны алында жууапылыкгыны ангаларга юйретеди, дегенди ол. Билим берюу эм илму министр о рубнасары Валентина Нарзина уа школлада динлини мурдорлары эм этиканы юсюнден дерслини киририуну юсюнден билдиргенди. Елмезаланы Абду-Халим Эбрусов районды жаш телюноу юйрениме не мадарла этилгенди, ала къалай мериюратияла бардыргандырыны юсюнден айтханды. Саулык саклау министр о рубнасары Мурат Ичетов бла Студент комитетни КъМР-де управленисны башчысыны рубнасары Бабаланы Алим жаш телюноу юйретюме алыны жанындал не этилгенли юсюнден билдиргенди.

Школлада ала мериюратияла бардырыла, сабиле бла шаръиялы адет-тюрелери бла шагъыйрейлендикдиге. Ол бир бирини ангаларга себеллик этилгенди. Ислам адамны ата-анагъа, башха адамлагъа ысык этерге, билим алырга, ниет тазалыгъа, жамауатчы, къыралны алында жууапылыкгыны ангаларга юйретеди, дегенди ол. Билим берюу эм илму министр о рубнасары Валентина Нарзина уа школлада динлини мурдорлары эм этиканы юсюнден дерслини киририуну юсюнден билдиргенди. Елмезаланы Абду-Халим Эбрусов районды жаш телюноу юйрениме не мадарла этилгенди, ала къалай мериюратияла бардыргандырыны юсюнден айтханды. Саулык саклау министр о рубнасары Мурат Ичетов бла Студент комитетни КъМР-де управленисны башчысыны рубнасары Бабаланы Алим жаш телюноу юйретюме алыны жанындал не этилгенли юсюнден билдиргенди.

Жайылууну ахырында тийдегенин юсергестолгъа бла ведомстволарга билеу айтгъаныны эсте алып, рекомендацияла этилгенди.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.

Ахыры. Алып 1-чи бетдеди.

Терроризмге бу экстремизмге къыжау юрешни юсюнден халкъга дайым да билдирип туруу жаны бла медиа-планы жашуа бардырыуа комитет энци эс бурды. Отчет кезинде алай 945 материал басмаланганды. Дагында республиканы торт каналында да Къабарты-Малкъарны Оператив штабы хазырагъан «Война против террора» деген вистриве фильм къоруктолады, дегенди Комитетни таматасы.

Аны билдирюونه тынгылагъан адам сора депутатла Мухадин Кумахова бла республиканы

статьялары уа туусуз-мыстыз чамла бла башларына, алыны да хар ким атылап къыйлайды,» дегенди Кебеков. Мухадин Кумахов аны ол авторыны чыгармаларын октурга сойюгенде да болгъанларына ийнандырырга кюрошкенди.

Владимир Кебеков дагы да патриот тематика аз болганын эсертгенди. «6-чы майдан башлап 10-чунсуна дери, билеу послоса да Улуу Ата журт урушка аталарыга керек болгъан заманда, «Кабардино-Балкарская правда» газет къымай къалгъанын эсимдиди. Ол неге ушгъан затды?», Мухадин Кумахов ол газетле окуучулагъа заманында

Жыйылыу
КъМР-ни Миллет библиотекасына Къулийланы Къайсыны 95 – жылгыны астаган уллу жыйылуу болганды. Ары республиканы жазуучулары, жамаут кулукчулары, чыгармачылыгын сойюгле, окуучула, студентле да келген эдиле. Аны сев поэти жашуу жонугу, ол билеу дуния поэзияда къыйгыны, адамлыкны юсюнде барганды.

малкъарлыла къчюнчолюкден къайтхандан сора вэз тиллеринде киталлагъа термилген таулагъа Къайсыны ол жылда чыкъган жыйымдыкларыны магъаналары бек уллу болганын айтагъанды. Ол жашаудан кетгени халкъда аны жерин алган адам чыкъмагъанына жарыгъанын да билдиргенди Эфенди уму.

Не заманда да сабыр къылыкты Виктор Колтаров ауазын кътормегиликке, аны шох шешени киими да журегине жетмей къалмайды. Бу жол да

этгенди директор. Ол ингирде селешен Хасан Тхазепов анда жазуучубога берилген сорунлары къосюне поэти ой бийчеси Къулийланы Элизат тынгылы жууапла берликди, деген эди.

Кезиу анга жегенинде, Къайсын, билеу дунияны къуачкъларга сойюгенча, жюреги, къолу да ачыкъ болганын айтханды. Ол кен ай жулдуса кибиб эди, дегенди. Аны киталлары юйюрге саклынып, адамлагъа къуч-къарыу бергенирин да белгилгенди Элизат. Сезно

Президиум.

Бюгюн да сен саулагыа къуч-къарыу бересе

Жыйылууну библиотека бла КъМР-ни Билим берюу эм илму министрствосуна Сайбилини бла жаш телюноу чыгармачылыкларыны айнауларына себеплик этген ара бла бирге кыуаргандыла. Аны киталхана жаны таматасы Анатолий Емுவоз аспалды. Ол алгъа Къайсыны республикада алгъан тюр жерини юсюнден айтуп, Къулий улу бир ишкеси, битюроссей, билеу дунияны масштабы болгъан инсанладан, дегенди. Аны сабий кюнлериен башлап фахмусу къалай торлю къата, аты хар къаыда да айтыла башлагъанын, бир кишиге да ушамагъан жашаууну, чыгармачылыгыны юсюнден да билдиргенди Емுவоз докладында.

Андан ары ингири Бибекаваны Жанна бла Ирина Артюк бардыргъандыла. Ала севнораны директору орунбасары Асият Мурзакановагъа бергенлеринде, ол республикалы школлада «Человек - гора из Чегема» деген ат бла эришюу ачылганын, анга хар сойген да къатыштырга болуугуун билдиргенди. Аны борчу - поэзия бил хазансын хар торлю жанындал да билуида, дегенди Мурзаканова.

КъМР-ни Жазуучуларыны союзуну правленины таматасы Хачим Кауфов поэти юбилеи бла Къулийланы энци бардырылгъа ишлени юсеринден эм Къулийланы Къайсыны бла къабаартлы жазуучу Алим Кешоковну шухульларыны юсюнден халлапганды.

Моттайланы Светлана Къайсыны ахыр китанына - «Ночь и рассвет» - редактору болганын айтуп, ол басмадан чыкъганында, аны алып поэзия юйюне барганын, ол да къыйын саусуз болганын эсертгенди. Жазуучу намуларында да керек болганына юлголе да келтиргенди. Жуукъ заманда уа музейде Къулий улуны бусагъатха дери белгли болуучулары суратларында аны республикалы, башха художникле, скульпторла да ишлен портретлеринде энци кермочле чакырчылыклары да тура

Пэти намуларын айтхан кезиу.

лени асламысы эшитдиргендиге аланы. Ол санда Совайланы Ахмат да. Ары келген студентле орус тилде поэти белгили намуларын айтханды.

Къулий улуны нарт селеге, адамлыкгъа бурулган ёлюсюз тизигилерине кеп композитор эс бурганды. Жычы Ауэз Зешев да Къайсыны «Мир и радость вам, живущие!» деген орус тилге къюрюклен сёзлерин музыкгъа салганды. Анда болгъан оптимизм киими да ахшы ишлеге, мамырылгъ жашуу кыуаргъа, огурлулукгъа чакырады. Поэсте аталган ингирде Зешев, аны айтыр, ары келгенли бек ыразы этгенди, ала аны биргесине окуяна жылгандыла.

САРАКУЛЛАНЫ Асият. Суратланы МАМАЛЛАНЫ Алий алганды.

2012 жыл, 1-чи ноябрь
Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

Уруш жылга

Улуу Ата журт урушда Къулииланы Къайсын десант-ник-парашютист, аскер журналист болуп турганды. Ол Москва, Орёл, Ростов шахарлада, Украинада, Къырымда, Прибалтикада да уруш этгенди. Төмөк ол замандада наамдарын косо баш аты да улуу кыралыбызда белгил болганды.

1942 жылда аны орус назмуку Николай Тихонхова атал жазгын «Таулу болганым – къуанычымды» («Всегда гордился тем, что горел!») деген назмусу радио бла саулай кыралга ашылганды. Назму къазуат кионлөдө көчорю-лоп, 14 тилде айтылганды.

Пост болга сунуу, «увагынында», Латвияны, шимал жолганы өскеринден, аланы барын да сойгенин, алай ата ююн, таулу болганын сойкемликке не тырлюосу бла да теңг аталмаганын айта, ахы-ауур да, мудах да эттедиле.

Аланы барында да адам улуну умуту жашайды. Хорлам кюнню, мамырлыкны, насыпны излеми. Хар не да бир заманда бир бошалады. Уруш да өморлөгө бармазгыгын назмукучу «Келлик кюлени поэтиче» деген назмусуна да айтылды.

Ол келлик кюнню «урушда кой-меген» поэтиче Къайсын ахшылык тилебди, салам иеди. Алай поэти ююмларнда акъ тырсюнден эсе «кыраа боюу көп болганын»

Къулииланы Къайсын фронтчу шүөхлары А. Кешоков эм Ц. Гоффеншефер бла, 1943 ж.

Таулу болганым - къууанчым

рында: *Таулу болганым – къууанчым мени, Жеримде сыйла хар таш, хар шауран.*

Жау сыйралга бизден бу жураи, Жау кеси айрылып жашаудан – деп, таукел бошайды.

Уруш бара турганында да карамай, СССР-ни Жазуучуларыны союзу, 1942 жылда Москвада Къайсынны кимге да таукеллик берген чыгарыштарына кыргызды аны колгого келтирип, улуу жайлы кыралганды. Ага «Таула» деген назму жыйнагы ююн бергере оноп этилген эди. Алай көчюнчюк палах ол затны болдурмады.

Къайсынны уруш жылдада жазгын назмулары калкыбызны тарыхыны кесеге болуп келедиле. Ала улуу уруш бла бетден - бетге тюбеген хар бир энчи адам не сынаганын, не оом этгенин көргөздөдиле. Къалай ачыды уруш кертилик бла тобушду! Биотюнда биринчи китабына – «Салам, эртенлик!» деп атаган, таукел, жарык аузалы, ахшы умутлу, дуния ирилгени ююсонд адам улунна назму тил бла жырал тургын жаз адамгады. Къайсынга ол заманда жалаанда 26 жши болса эди. Он ачы залтаны кеси кезю бла көргөн, хорлам кюнню жуукъ эте ююн, жананы аманга гыны хахыды. Андан жазды Къайсын 1941 ж. ноябрьда белгисиз жигити ююсонд былай:

Халкыны жигитлиги деген улуу сөз Туады ол сени кирик мингледен, Аны минг жомагы, минг сейр жырчы – Сенинча, атсыз багырла ююсонди!

Къулииланы Къайсынны уруш барган кезюнде жазгын назмулары ол заманы эсергелетирдиле. Таза ниетли юрөчшын, толук озилгенча, алай излейди ол урушчу котаргын. Уруш кыралга жанын ишлегени, ол нени да – жашуу, насыпны, тынчлыкны, сойкемликни, игилкни, сабийликни, къартлыкны... – оярга излегени, ол кионни ол къызууну бла окъ сызгырууну келтире, назмуларын

назмучуну журегинде жарсыуу башка нени да озганы баямды. «Солдатны ынычкау», «жашсыз анын жилуу», «бутакаларын топ оклары юзюп жылганын нарат», «баскычкерлер чойот къарт», «бутозулай кзалган 20-жылылык жаш... ала бир жолу атлай: Ала бла бир жолу барганын. Кюлмөзө шарайыгы назмуна, Аны оклаа туюбюнде жазганын, Аман желинча, къорума санга, – дейди назмуку келлик кионли поэтиче

Къулииланы Къайсын адамлыкны, сойкемликни жырычы эди. Аны назмуларында («Мен бычсе...», «Госпитальда жазылган назму», «Палах келгенде», «Жерим», «Азат къырым» эм башхала) жашууну ангылау, аны къууанч, башуу сенуларыннан дерс алуу, Ала журтка сойкемлик, жер бла адамды кадарды бир болганын ачыкылау энчи, сыйлы жерни алады.

Урушун ююсонд көп назму эткенди. Аланы турасында адам эсинде тутхан назмуланы жазгын кыйынды. Къайсынны «Жерим» деген назмуусу оксустан, аны жогоринде жанган от кесинге этгенча болгаса. Алай отну ая жаланда улуу фахму тургизди. Ол кыйын ююкюлө Къайсынны назмуларыны асламыса чакырыу эдиле. Алай болмай амалы да жоэк эди: заманга көре – жыры.

Уруш къазуатын сынаганын, аны кыйынлыкны көргөн адамдын назмулары драмалы болмай амалы жокуу. Ол драмгады философия оюмлары кошулуп, Къайсын поэзияны терен, магыналы өчменче юлг ачканды. Не заманда да кишилик игилкге ийануудады. Жашууну къарасан акъ этер кючле табылгышларына окуучуну ийанууду ол кючлөдө хар поэти да баш борчу эди.

Кыйынлыкда адамалын кыалырга! – деп жазды поэт «Палах келгенде» деген назмусуна. Бу тилке сөзлө көзюлююкю ююсонд угъай, жарсыуу ююсонд айтады. Еломден кырауырмаган жокуу. Алай аны да унутуудан къара кон келсе адамды дагынан таукелдик, аны бизге болушугу.

Поэт жашууну, өломню юсеринден да көп сагыш этгенди. Андан берген ол тенгине «Юрегими сөзю» деген назмуусуна да кеси аталмаган иги ишлени

этерге аркинлик: мени орунума «азат болганыларна тауларыны тенгим къарасын», «ол ташлы жолларында тенгим айлансын», «къар башларын... тауланы тенгим көрсюн», «тойлада... жарык чакырыны тенгим ичсин». Ол кимге да татпы атла душмандан кери болсуна ансы, ол өлсе да, кыйыгьирмаз. Назмуучу ахыр эки тизгини назмуучуну сөзю керти болганынча жангын ийандырадыла.

Бу назму угъай – журегимди мени, Журек өлом урушда аладу билмез!

– дейди Къайсын. Уруш аугагында да ол – уучулук, малчылык, жерчилик бла юрөшгөн таулуны жашы, жангы жазгъа, жангы кырдыкта, кукук къычгырганынча, ийекле ангирде элге келгенилерине къуанады. Ол залгага атап Къайсын «Фронтда жаз» деген назмуусун этгенди. Жазны ариулугун, жангылыктын уруш кыйынлыкны бла келишдирген кыйынды. Поэт өлом келтирген уруш жангы жазны мудах эттенине жарсыды. Кысыда уа ол:

«Жилйым, сукъ ташча чөпюп, Къар а жабады өлүкөнөл!... – дерикди «Урушда бек кыйын кюн этилген назмуусунда». Алай ол кюн жангы туюил эди... Урушну бушууу поэти бир заманда да жибермегенди. Къайсынны урушда къазуатын ююсонд жазылган назмуларыны бир кыуу-муна жилуу дерге болушугу. Ага, ая, аяг-къарындаш, жуукъ-аху орунума поэт этди өлген жашланы жилууларын:

Уруш өлор урукъ чакхан тозде Кыарны кыучаклап жатхан өлокөл!

Анагыз келип, жилымз сигизе, Атагыз къалпанын жоюсогуз мен. Этпеле очон да анымай мен. Анала ююн да жарсымай мен. Этпеле очон да анымай мен. Ала къалпанын жоюсогуз, Ала ююн да жилымай сигизе...

Къайсынны «Перек» деген назму къаууну уруш ююсонд поэзияны ачыкъ, терен суратлы, жорек тобууну эсде кыралган бутакларындан бирди. Батырлары жолгача чыгарганын кван къазуаула тауруулгача киредиле. Алада суусаптык, ачык къысыда да, азатлык өлметенине ийануу

жашайды, кюч береди, таукел этеди. Сууоклада тургын солдатла, капитан Саанянча, багырла, Турк индекни эсинде, аны тауруларында өморлөгө къалганын, алгача ушганын – жаланда аллай жигит уланча келтиредиле хорлам. Бу къауумда «Анг'ал» деген назму чытты таукелликни юлюсоду.

Башында айтылганынча, поэти уруш аугагында кыйын кионлери көп болгандыла. 1945 жылны январьнда Къулииланы Къайсын былай жаза эди:

Бу къара кюн кесиме нөгерге, Кызы кишилик, алама сени, Аман ийнанган кирик Къуранга, Ийнанам мен эски кючюнге!..

Уруш артыкчылык жеткен кюн нөгерге, Жарыкъ кишилик, алама сени, Мюрюде ийнанганча Шамилге, Мен ийнанам эски кючюнге!..

Уруш къазуаты бара турганынлай, халкына келген кыйынлыкты, урушчу ачууду бютюн терен эте, Къайсыннга бу сөзлени айтдырганды.

Адам, биотюнда поэт, тарыхны арасында жашайды. Хар болганын да аны этегергине бурлады. Аны ююсонд оюмлада, сезимленде, эсер-риуладө, ююркөлдө кылып сөзлени айтдырган фахму – ол Къайсынны терн энчилиги эди. Халкы бла, Ата журту бла каты байламлыкда жашгын поэт Къулииланы Къайсын, азатлык ююн къазуауата кирип, бир енча кер жаралы болганды.

Улуу Ата журт урушда этген жигитлиги ююн ага 1942 жылны ноябрь айында «за оборону Сталин-град» деген майдал бергендиле. Кырымда жигитча уруш этгени ююн а 1944 жылда январьда Улуу Ата журт урушун II даражалы денден. Андан сора да, Къайсын көп башма майдалла, ордене бла саягы-аланганды. Къабарты-Малкъарны халкъ поэти – таулу улан, урушчу кыйынлыктын, кыатыгынын, жан-даурусулугун, аны терсигин, сый-маңыздыгынын, назму сөзге салып, алай бла, таукелликни, игилкге итиниюну, тамкылыкни бизге аманат этгенди. Ол залгага кертичи болуу жер ююсонд хар адамды да энчи эми биринчи бурчулай кылады.

МУСКАЛЫ АСАКАТ, «Нюр» журналы баш редактору.

Жоралуга

Дмитрий Керин
Айхай, тауча билсем...

Улугады заман Къыш аулакъ желени... Мен жазам санга, Мюрюду Шамили!

Кече къыш жомагынын Айханда ожакдан, Кавказын жолларын Эгердим узакъда.

Къыш ачы боранла Да улуу эорюкс. Къазуат барганды. Тюбеген эдик биз.

Алай ол заманда Душманлык жюрюток-Мен-патча солдаты, Сен-ийам мюрюдо!

Алай барды бизден Бийкиде бир жарык: Айхай, тауча билсем, Мен пост деп жазам!

Жарытады сейир Жыртны акъ къанжызын, Капитан Саанянча, Манга-чал Кавказы!

Сен узакъ жоллада Арысанг-ингирде, Къайта тур Шималда Бу нарат ююнго.

Келип, Байрон кирик. Ерге-от жагырга.

Ёкол этгенча насыпка. Къичу тагыны кийдик Биз экибиз да назмуга!

Арда жулдуз соруенинде Стюде келбирди да бирде, Емюрлюнча, сөзлени Бирге къорбарыз биз бирге.

Кенг Россейни көк тангаларын, Чал Кавказын акъ тауларын Сыйындырыра бир сөзге-Къаадр изим берди бизге.

Да бир жерни, бир жарсыууну Эки жашы кирик, алай Кере туурбуз жашууну, Алгач барыр ююн-алгач.

Хар сөзюбоюн сау дунияны Тутар ююн көз туурбуз! Ойнар ююн ол Жылгыда Чабакъ кирик-ай жарыкъда.

Жарыктын тас этмек, Жерлады таш. От жок! Окъ да жок! Адамлыкты кюсерден Болуп жарылады ол! Ташгыры болады тас.

Бабаланы Ибрагим көчюргенди. Магомат АХМЕДОВ

Таулу шүөхума къыгыт

Къайсынны мен эсгердим кече арасында, Биз алгартарык болдук аны къыбырында.

Мюрюдлөчө, экю союле Къыбырында, ашыра жулдуз, тер жоллада. Чегемге барсам - жаным тууганча жангыдан, Цадага келсенг - жорек сенде да жангыргын. Емюрлок дууа эшитиле, жер жоюнда, Акълым постлени жаухар тиллеринде.

Авар тилден **БЕПАЙЛАНЫ Муталип** көчюргенди.

Гуруланы Салик
Кюйген таш
Сапан жарылган жерлей, Къатылгынын тас этмек, Жерлады таш. От жок! Окъ да жок! Адамлыкты кюсерден Болуп жарылады ол! Ташгыры болады тас.

Ырхым болду суу чаркандан. Не къууругна барады бу? Суу да, Жагыры ачыгандан, Къайнар болганды, Төмөз кирик темир чолпу.

Ызын да къыздырып, Къайнар суу чарпалады, Кеси кеюинден къча...

Къулииланы Къайсын жазуучу нөгерлери бла.

Сынычка, шо кийик Болуп, келме жолга. Назму да окуй, Кечени ашыракъ. Ёчюпметбиз оту-Бир бирге ушарасакъ.

Къар басып, юшюмтез Бу нарат къаланы... Лирика ююнго, Төртжык, къомагыл!

Михаил Дудин
Тансыкъ болганынча, Жылгы черкеге

Тансыкъ болганынча Чегемге, Къайсын, сени тау элине, Анда Жылгы черегине, От жагырга, жер ююнго. Жерге кийик тери жайып, Сөгъыз этербиз да анда-Оргаз заман кыайты-жангы, Келир келлик боран-айдан...

Файгзамбарны кыл керегин

Ол айтды: «Шуёкларым, сиз уланда аулга, Топуракъ ууун менден элтирсиз»

Расулга»- Расулуны асыракъ тыезде, жарыгандай, Таулары, журту - анги жилгыланбай.

Поэти шох ууазы белдиз эсюмизин: «Энди бирди элибиз Къайсын экибизи...» Дуния зияратха келди тер Чегемге, Баш уруду адам улуу саулай Цада элге.

Малкъарны, Дагыстанны көрүрдөлө бийик, Этдиле ала азат акъылада бийлик, Шүөхум, къалай бу жорекле насылпалы, Тендиле ала бла бирге жырлай-жырлай.

Бери, бизге жуукъ, Кюн сайы, эте ушакъ, алабыз зауукулукъ, Жайырма кыш келерин Къайсын да жапхандай, Жыл тамам Расул жашау жолун алпшханнай.

Адам аурудан кыйналады, Айхай, къаралласы уа Не хата! Негери болду энчи Ол адамны соймеклик кычакы.

Амалсызды! Келмезигин Тили жоку сууну, Колундан абери келмезигин Билип, къайнады! «Солу энди, къайны!» сону! Менден да солү энди, Манга да көп жарыганса, Кыурун калады деп «кюркьбанса»,- деп, баргын суу, Салгы жийынны зызыдан къарыды.

Кюген таш Топто этмедди, Ташха жал сапанын кесине ушады. Жетмис жыл!.. Тауу адамына ол көлмодо!

Сейген ташы да Аллай бир жашады.

СОРУУ

Тургон бийиклигинде бизни да унутма

Сизни къадарыгыызда поэт къаллай жерни алады?

Молодой поэт Мурадин Ольшезов, несомненно, является одним из самых талантливых в молодой поросле... Поэтскому просим вас включить книжку стихов Ольшезова в план издания. Кайсын Кулиев».

Тююмонда да көрмөзүк насып эди манга ол къагыт-Окуучу ююсонд айтханда, университетибизни орус - малк'ар бюлюмюнде окуруга сөз эдим, алай документлериин анырга унамагъандыла нек дегенде, школну черкес элде бошп, аттестатында ала тил бла малк'ар литературадан белгилери жоэк эдиле. Къайсын, кюн окуту болганынча амагъагында бизде болмаганын билдирип, Москвада М. Горькы атлы Литература институту ректору Владимир Федорович Еломонда къагыт жазып жиберген эди. Аны мен ол адамга кесим колдон-колгоа бергенме. «Къай-

сынны тилегин толтурмай а, бар, экзаменге хазырлан»,- деп, ол, сөз да айтмай, алганын эди мени вузга. Айтп-айтамача улуу эди аны бизге болушугу.

Чыпчыкъланы Борис, жазуучу:

– Адамны бийиклигин къалай өчменчелеси адам, - окубуу бла, акъыл бла!.. Аман адам, гитче адам, башында бир къара тамгачыкъ керсе, аны есдюорю ююн, не къанын, не жанын аймайды. Улуу адам а, бирену бир жарыкъ тамгачыгынын керсе, аны есдюорю.

Биринчи чархарчымы Бабаланы Ибрагимге келтирген эдим, ол да, аны жаратып: «Кел, Къайсыннга көргөтсейм!» - деп, сөр бла аны кабинетине элтеди. Ол а жангысы болуукъ эди - олтура эдиле этегергине жыйылк төрт-беш адам. Къайсын, къонакларын куюуп, мени халпарчымыны окутуган эди, дагында, къагытчыгымын сырап, башха махтау табалмай: - Алан, не ариу почеркинг барды! - деген эди.

Къатында олтургын Къулииланы Маштай, не зат айтырга билмей, башындан сылдыз. Мен да, аладан чыгып, иги иш этмеген эсем да, бир аман ишден кытулган болур эдим.

Адамны жарата: «Къалайса, племянник?»- деую эди. Кесинден эки-оч жыл кичиракълага «племянник» деп тохтай эди. Аны къатында киштик асланча аркынганды. Ол айтуюу эди: «Иги сөзю да, иги ишши да манга жоралгачыгыны мен сауда айтгыз». Сау бол жашагынын ююн. Къайсын Алай ол сен тургын эркинликни бийгедө биогон да унутма бизни, Сени болушугуң биогон да керекди бизге.

Борис КАГЕРМАЗОВ, Къабартылы поэт:

Улуу поэт болур ююн, кыруу фахму азы, адамлык да керекди! Къулииланы Къайсын ма алай поэт эди. Ол кыруу малк'ар халкыны угъай, битеу да халкыны поети эди. Бизге, жаш жазуучула, бек улуу эс бурганда, Окуучуула бла тюбөширге да бизни кеси бла бирге олтегени. Биз кыаида болсак да, тюбөширге жыйылганда, Къайсын не заманда сөлөширкиди деп

сакълай эдиле. Алай ол а биз барыбыз да сөлөшип бошпанын сакълаганды. Къайсыннга уа адамла алай тынгылагъанды! Поэти анда айтыр саты көп эди. Алыкча назмуларын Къулилу улуча окуугу аннга тюбегенме!

Алай фахмулу поэт, алай адамлыкты болгын инсан бла таныш болганын кыаллай уллу насыпды манга. Къайсын кезбауун көрүп болмаганды. Кезбаучу ким болса да, сөзөн бек терк бөлгенди. Биз, жаш жазуучула, андан көк затха юйренгенбиз. Поэт кеси бла хурметсиз сөлөширге бир адамга да къоймай эди. Жылла озгандан сора аныгаламча мен: кесин адамча озгезген инсан, биотюнда фахмулу, уллу адамча, махтарыкы туюлюду Басха затны да аныгалау анча мен: жаланда өхтен адамла болурга боладыла халкыны екюлери.

Мен къадарым айырма болганынча ийанарчырма. Нек дегенде Кавказын, Россейни да бек улуу, бек инсан поети Къулииланы Къайсын бла таныш болганын, аны назмуларын орус тилге көчюргенме!

Улуу поэтке, фахмулу поэтле кетемидиле дуниядан? Угъай. Билеме: биз Къайсынсыз бир кюн да жашамайбыз. Ол къураган дуния бизни блады. Энтта да кыайтарып окуймай өломуусу тизигенин. Юйренеме поэттен усталыкты да.

Насыптым! мен жыйырмамчы өмюрюне бек фахмулу поэтлериинден бири бла шагыргей болганым!

жашуу өресине кыйынлыклардан эшилгенчады, согуылганды. Алай аны ююн а ол отгурсуруктыга, көвлюсюкюкө берилип къалаганды. Палах өртенденде кое турганды да, халаллыкны, адамлыкны коллюсу, жырычысы болганды.

Къайсыннга, мен оом эттениге кер, Кавказда дуния адабияттан, маданияттан, санатдан билмиллиги бла, терениги бла жеткен угъай. Кыатын жуукулашкан окууна болмаганы хахды.

Ол бир кеси башына ие болса, сөзюсз, бай да, бакы да жашарга онг табылык эди. Алай Къайсын башха жазуучу сыйлаганды: сюртон, тузукъ жолуну. Нек дегенде билгенди, аныгалаганды, сөзгенди аны 63 къадары, жаны кирик көргөн халкысы, миллетти бла бир болганын.

Кезкөрмөзи дагым, кыйырсыз тюзлериинде ол сау къалганды. Андан - тузукъдан 63, өхтем миллетин къарангылыкъдан жарыкчылауа чыгаргын да закый, акъылан Къайсын болганды!

Магомед АХМЕДОВ, Дагыстанны халкъ поэти: «Кавказын бек улуу поети Къулииланы Къайсынны

ИНТЕРВЬЮ

Журтубуз болган кядарда, Къулий улу да бар

Эфендиланы Ибрагимни жашы Салих, аны юй бийчеси Топора, алачы жашлары Фузуд кен иш тындыртырчында аксылман Къайсынны чыгармачылык, жашуу жолу баям эте, аны кысам кырындашларыны, тенгерини, акчуларыны, танышларыны эсерулури жыйышдыра. Ала бусагында уа Къулий улуу жоранганы кесери-ни онучу киталарыны басмага хазырланыдыла.

Мен Эфенди улуу тобем, аны бла ушак этем.

-Салих Ибрагимович, Къайсын бла Малкыны жуууксукулларыны, бирликерини энчилиги недеди?

-Ол, мен оом эттенге кйре, кесини айтхылык Фамусу, ёт-порного, кишилиги бла да өз кыкыны миллет, таулуук сезимин ары дери болмаган бийикликке чыгарганды. Къулий улу жазган чыгармалары хайрандан Ата журта, тугуян ташка ана тилге сыймектик, талпынуу ёседи. Анга дери алай терең тау миллетини жорек сырын, от жага, тыныр таш бла бирлик-лиги юзюлмектик, жорукларыны алай топу, алай кыс бир адам да ачыкылмаганды.

Аны назмуларыны, поэмаларын окуйт, биз тууган жерибизни солуун, Чегем чучуруланы таушларыны, тауларыны кёрюдлорин, булгунларыны кыс таракылага жокку-жокку болуп конганларын, тарлагы дум-ала туман энди жаратыла киргени, ана тилибизни тамашылыгынын жоюо сеэбиз.

-Позиян болганын, энди болукну да баямлауду! -дегини Байрон. Къайсын кеси чыгармаларында, ол тер, айырма жол бла бара, башха таулу жазуучула да кыс болганы.

-Жер жоюнон сёз усталарыны араларында уа Къулий улуу кочушчулугу не бла айырмалды башалады?

-Улу инглизи жазычу Редьярд Киплинг кочушчулуктагыла бла конбатышдагыла бир заманда да биригирки тойлодо, ала хар заманда да бир бирлерине кяажу соелгенлей турлукуларын кепере чертегини. Алай Къайсын кесини чыгармачылык кючю бла кочушышы кеп ёмурлолук назмулук жорукларыны, конбатышны маданият энчилигине жалгызганды. Бир этгенди. Аны -Терек да алай ёседи- деген кыс жазылган кыс жазуучуларыны мархабасыды (гимни), дунияны айтхылык жазуучуларыны, назмуучуларыны аныча уста анга дери, андан сора да бир санатчы да ачык аламанганды кесини тинтти ушанды. Аны киталары 157 тилге кёйорюлгендила.

Анга бирча жууук эдиле Россия, Кыргызстан да, Украина, Кызаакстан да, Горжюстан, Узбекистан да, Белоруссия, Азербайджан да, Армения, Латвия да, Туркменистан, Дагестан да, Каврачан-Черкес, Чечено-Ингушетия да, Татарстан, Башкыртостан да, Чувашия, Къалмуку да, Алтай, Тува да...

Кимме бла бек жууук эди Къайсын?

-Аны багылапкан бек кеп болганды: А. Фадеев, Д. Кедрин, Б. Пастернак, Н. Тихонов, М. Шолохов, К. Симонов, А. Твардовский, Е. Есенин, С. Бургун, А. Кулешов, Ч. Айтматов, Р. Гамзатов, Мустай Карим, Д. Кугультинов, И. Абашидзе, Зульфийа, Никола Бажан, Д. Нурпенос, Олжас Сулейменов, С. Капугинян, Мухтар Шаханов, Мирзо Турсун-Заде, Михаил Дудин, дагыда кеп башха жазуучу, назмуу.

Чыгармачылыгыны бийик багыта бичгенди тыш кыралыны кырал кылуучулары, акылманлары: Индира Ганди, французлу жазуучу Роберт Мерле, америкадан Расмусен, Венгридан Антал Гадам, Чехословакидан Йеленик, Польшадан Витольд Домбровский, Голландиядан Латауверс, Такистандан Ахмад Омар эм башха...

Сора биз аны орус тилге кёйорюн айтхылык назмуучулары да унутмазга керекбиз. Ала улу иш тамаллагандыла таулу акылманы юзюндө. Алагында Кедрин, Н. Гребнев, С. Липкин, Н. Коржавин, Л. Шерешевский, О. Чухонцев, Д. Долгинский, Я. Колпковский, Ю. Нейман, Д. Голубкова, Я. Аким, Я. Хеленикский.

В. Звягинцева.
-Сени бу излеу ишинде бек сейирге кыалдырган а не болганды?

-Мен кеп болмай мындан алга Къайсын Шуревичини Иссах Кялге аталган назмуун тапканма. Ол кеси да орус тилде жазылганды, аны Кыргызстанда бек сыйлоп жырлайдыла. Ол сёзлени «Заман» газет басмаласа бек сюрик эдим:

*Тобю обступают небесные горы.
Как будто стоят на часах,
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

*Как будто плыл пламя, сады
охватило -
Аларт согревает в садах,
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

*Тобою любуются небо родное,
Купался в своих облаках,
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

*Орлы прилетают, летят самолёты
И благо тебе носят в сердцах,
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

*Тебя вспоминали, тебя вспоминали
Киргизы, сражались в боях,
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

*Людей ты чаруешь, людей ты чаруешь,
Как сказка ты в лунных ночах.
Мой голубой, мой голубой
Киргизское море в горах.*

Къайсыннга болмаганча бек жууук эдиле Кыргызстанны айтхылык жазуучулары Тугебай Сыдыкбеков, Алыкул Осмонов, Аала Токомбаев, Ысыр Шавза, Темиркул Жогалиев, Узабай Абдукаимов, Кубанычбек Маликов...

Ушагыбызны не бла бошарга сюесе, Салих?

-Билемиси, Бишкекке, Делиде Къайсынны атын жероттөн орамла бардыла. Биз ол тууган ойно, ол тууган эли келген кыонокладан бетибиз уялмазга этерге керекбиз. Бюогюнлөкдөн окуюна таулу акылманы 100-жылгынын тал ёткюрорюгө хазырланарга тиийилди. Сора сёзюмю акырында уа Загижананы Жанакъайтыны, бушу митингде кёлеринден кёз жашлары бара, 27 жыл мындан алга айткан сёзю бла бошарга сюеме: - Хурметсиз ёлюм Къайсынны бизге къырганды. Ажал халкыга, милетине керекмиди, тойломоду, жашды, къартты деп айырмалды. Желсе-шайбы урганча, сермеп, дупул этип кетет.

Заман, Чегем суу киби, тохтамай, ашыкканалай барып туур. Жангы тёлпөе ёсерле, жашуу ёптон зауукту болур. Кюн да бюоточна тигилтпей, дунияны жарынтканлай туур. Къайсынны чыгармаларына а заман тылдам. Ала тёлөдөн-тёлөгө, ёмюрдөн-ёмюрге жашуу бла бирге атарла. Жер да, Тау да, жашуу барганы кядар. Къайсын да жашар! Къайсын ёлюмсиздот!

Ушакны БЕППАЙЛЫ Муталип жазып алганды.

Хурметтеу КЪУШНУ КАХЫР УЧУУ

Армения Къулийаны Къайсынны улуу сыймеклиги болганын къалганды. Аны аджилерине, табийгатына, художонлоруна, ол сонда Сарянинга, жазуучуларына, Мкрчянинга, Согинанга, Бакушканинга, Авакингга эм башхага жерогинде болган кючю, тазо сезимин назмулоранда, стильдоранда да билдиргенди позт.

Аршак Тер - Маркрян апладан сора келгенди литератарга. Алай тамата кырындашлары, битеу къыралда атлары айтылган жазуучула Къайсынны Фамусуну, адамлыгына берген сайны кёроп, эшипт турганды. Ол «Отлөкс века на лице» деген кытабында Къулий улууга аталган стаягысын да босомлоганды. Аны бла газет окуучуларыны шогьеры этерге сеэбиз.

Мен жак заманда аны аты, къама бла темирин урганча, кыаты эшилтигенди - Къулийанын Къайсын! Таулада танг эртен биреулен кычыртып, аны алачы тау эткиде турган эгизден, башларын кыар басып турган Кавказ тикленди да ётоп, кюн ала барып, къуш кючю канаттарын кыага учканча, Мосовдан башлап битеу къыралда да эшилтигенди. Алай бла ант этем, ол жыллада керти поэзия бла аны кыураган поэтиле магнаналары алай кеп болганына, алачы саньна киргенине белгили автор да. Аны бла мууук кёрюшторго уа, къоу му узатканлай жетерча, унутмай ёзем, Къулийанын Къайсынны 1972 жылда Колонный жала болган творчески ингририде тошкенди. Бизге, Литература институтта

окууганлагы, хахсыз билетте бергенеринден табылган эди ол аман.

Мен эртерек келеме, ал тизгинде алыр ючюн жерин. Запны жарысы чакыргында оттурганына бар эдиле. Поэти жанында актриса Ин Савинаны уурталары, орамла бирге жеткен жерде светфорда къызып торююн жанганча, бир ауукда кыс - кызыл болуп къала эдиле. Жалабыш Къайсын а аны къынгында акъбет кёйорюгенди. Виктор Соков, орусчулача, кенг, эркин - эркин сёлөсө, айттады белгили таулуу атын. Мени биргеде окууганым - малкырыла - юбилр назмуларыны өз тилинде окуун тилейдиле, ары дери чыгармаларын жаламда орусча окууганым. Къулий улу, президиум оттурган жерден ёрге къоуп, юсондеги кенг пиджагын да тозотпн.

Мен Кремлёвканы саусуала ююнден тюз бусагыткыда чыгып келгенме бери, анда бир ай чакылы саулугума бакъыр-гынам. Жорегим къыйнап эди, Сора, кеси сазгашына кетип, бир көсөдүн мухад айды: «Ёнорго аз-дун башланмай, залдагыла, аны өз тилин ангылмагандыкъыга, бирча кыс урудул.

Къулий улу, алачы шошайырын сакълап: - Жолдашла, мени багылап шуёларым! Мен сизге Михаил Лермонтовну малкыры тилге кесими кёйорюн назмуун окууганым. Къулий улу, алачы шошайырын сакълап: - Жолдашла, мени багылап шуёларым! Мен сизге Михаил Лермонтовну малкыры тилге кесими кёйорюн назмуун окууганым.

Дондагы танышларымы билдирди: Къулий улу кетимди. Аллахте шукур, аны ёлюмсиз жаны энди голле чакыгып туруучу таулада, аны ёлюмсиз жаны энди голле чакыгып туруучу таулада, аны ёлюмсиз жаны энди голле чакыгып туруучу таулада, аны ёлюмсиз жаны энди голле чакыгып туруучу таулада...

Бир казуум жылдан сора къый

Жоралаула

ДОДУПАНЫ Аскер.

Къая кибиб къалганса

Санга тюбегеним эсде кыалганды: Келир конлерими туура этпесе, Акъыл сёзонг биргесине алганды. Мухадлыкты жанынг бла эритпесе.

Жазганынган жаннган жорек къаналамай, Хар бир аткан тангым белги бергенча, Сени мен кон сайын окуюйма талмай, Улуу Теири нюрлю кыучак кюргенча.

Ууаз бере, сени окуй тазыма, Кёлоом топа, къадарынгга жашнайма, Жашай-жашай жангы санга базама, Керти сёзонг кючюн бере жашайма.

Ангылай неден жорек алчыгынан. Эсде сюргон жели, Кыргыз жери, - Жокъ бола халкыны ныгыш асыллары.

Болушурга сёзю жетди бери Дуулай, Пастернакны... Къагыштары... Кёрмек талпы, арчанг тер чакыртыды, Тер баскан бетин кюлу бла сыйлай.

Мыйык тюбюнден ышара айдты: -Мен кетпем бар тенгени бар мейки саулай, О, Зульфийа, Иракли, Шукулло?.. Барына салам, артыкча Сильвавага.

Жазуу иги, баям, шукур Аллах, Не къадар шуъ берди ол таузыма. Нечик болур Андроников, къалай? Миша Дудин, Гранин Даниил къайда? ...Кетер чакыда жер жоюонден, алай, Не медет, кёрмем, болмам

БАБАЛАНЫ Ибрагим

Башиллик Къаяда жуугуру

Башиллик къаныны эринде Сюепил турган жуугурут, Тюшюм да назму тахдан, Эки жол айырылган

Жерге жетгинчи тохтан, Арда, алда да туман, Желан да кёзде жуулаз Болду жарытып турган Чегемде журну жолун

Алай а... Ах, Годюрго Тийресинде-биягы, Сууук къарга булганып Айры сабан сюрюдио...

Жылкычы къуш да кече Сайын Айры агъагда Кызычырады, шо Байчи Кызычырган кибиб Аршдан. Къайсынны бу бийик элинден Баш уруп, аллына

Адамлыкъдан бийиг жокъду жуук да, Алай санга бийик - иги кыуум сангады тенг, Назмунг жазда жерге тошөр урукъду. Халкыбызны сюргон сыйнаганда да, Сен сыйнадынг къалганса. Амалынг ачыу сыйырганда да, Аламынг берчи кылогъа алганса.

Жеталды ёрле муратына

Шуёларым-Чингиз, Давид, Мустай, Эксюозук жетди - кырандышась къалып. Ол Элбруска жорек сёзон кытайы, Кетди кери, кёзкёрмөз артып. Кундовода тобешенибиз жарык.

РАСУЛ ГАМЗАТОВ

Бизден ол энди уагыркакъда болган а къа ныз къалдык. Жерим, Россей, жиял, Чекем, ачы, Какказыны жапды бушу жамычысы... Сау къыралда къара кюнюн кызыл. Элбрусун кюйдю закый, деу жырчысы. Тюз тюнене болур эди манга, Къайсынны къуян халда тюбегени.

Ол айтханы: «Жарар дарманга, Ёлюмден сакълар кюлюк ёмюрдени. Биз жиялсакъ бери бар тенгениле, Махтаудан, кычычыржадан мында, кенде.

Аха жер салганым ала эсини... Ат алышындырмай кечиледе. Эсге тюше акъ парашот, уруш; Украин кепчи, ол полкы чакыгансы.

Гончар, Павличко - болурла

Ленинградда. Мен энди баралмам ол тау журтта, Тенгизге да къараман. Тарки-Таудан. Къалай, нечик анда тенгим Айткъ?

Айт халар, абхаз лянчин Шинкубадан... Козловский, Гребнев?.. Бек керти досла, Музабысны кеп тили тылманчылары. Жарсырады... Энди аяк ала, Махтаман жазуу ишин алчыларын.

...Кече. Наратада жел бленди. Кунчево, Саусула юю. Не кёлдо... Эсбиз да элгенди: Ечюлген, кетген жалпа-бара тергеу. Вургун, Твардовский, Симонов, Бажан, Чиковани бла Мирзо Турсун-Заде...

Тюз тюзакъга тюшпөн чыпкыча жан, Эсгеруилени алам бийигинде. Бек терк жетген бу кырангылыкъда, Огъесе манга аламай.

Кёйорюндю Жабуу, Сарьян а сурачлыкъда, Гетендеца, ол ахыр иш юсюнде... Угъай, Сыйытлыкъ макъам керек

тойлоп ючюндө Халкы ючюн жанын берди саулай, Жулдаула дууа тута кыбырында. Шуёларым - Давид, Мустай, Алим,

Келгиз жуугуракъ сиз кытыма. Ол ишинде болды закий, залим - Жеталды бийикге, ёрлеу муратына.

Малкыар, кетди бек айырма жашын- Жаркырады... Энди аяк ала, Махтаман жазуу ишин алчыларын. Къачычыр, Элбрус тауга къарай: - Къайсы-чы-чы-чи! - Жангындан жерге тошөр ол аламан.

БЕППАЙЛЫ Муталип

кёйорюгенди. Жылдан суу ичип кете тур, Кюн кетмез ючюн бу тиреден...

жыгылдым. Жыгылдым да-эрттен намазга Уюганча болдум биягы, Къайсынны арбагы арбада Кызычырган алам борагынын.

Боракы уа... жулдуз танкылы... Ол-кёкню жашнатчыны-кишенеп, Чегемин хар ташын тансыкылап

Айланганча Къайсын-Хар кече... Хар кече сайын деу Кылчакъгай. Башында айланганча, Сызы Аушдан, ол, азан кычычыр, Уютхана болду намазым...

Намазым-ыранда Кузурны Сурасы жазылгансынызган, Халкымын куудурет кыралы, Гёбхасыча аriu сынынга.

Сынынга табандым-Къазими Жаралы жуугурут зикири Эсиме тюшоп, сен Къайсынны Таш тажын кёйорюгөнча керюп.

Мен санга табындым - аламга Табынганча, къарал бийле: Мангылай жазуунг-илмула Чыгаралмай кетген- Битикле.

Отуу талмай къаны кызыгынан. Къачычыр, Элбрус тауга къарай: - Къайсы-чы-чы-чи! - Жангындан жерге тошөр ол аламан.

Башлик къадыа жуугурут, Таш сайын шакъртыз тигелеп, Жылдан суу ичип кете тур, Кюн кетмез ючюн бу тиреден...

Жюригеизин кылып аязында жюриюткенди

БЕЛПАЙЛАНЫ Муталип,
КыМР-ни Кутлурасыны
сайлы күүлүктүмүсү.

Чегемли аккылман

Ёмурго блонне тизгинге,
Чыгардыла кыргыз бетине-
Жазды акымман-жаза!
Мен көтөм-көпүрө башкала,
Сен көтөсөн - абыңыр жарыбыз:
Жаз, жырыла жырыла жаз,
Ай да, кюн да ата сөзүңдөн-
Жаша,
Жашат кыяланы, тауланы
Сен жанысы аланы,
Жаньса сау аламың!
Жол жанында аныкчагыңды,
Ашыра туюккыгыңга бизи,
Жаралы таш да таралганды,
Тезалмай, бир бек жарыгыңды...
Сен а тегзеңе алай,
Наму такыялтай,
Тау жер айтканай,
Чегемли аккылман...
Бир ирени этпей бырык
Гомер, Кизим, Пастернак
Болгансыз бирге,
Болгансыз бир бир бирге тапчакчы...
(Сэмидеги мени да...
Учар-уңа чапырактай чырчыктай,
О кылай жери кукачкылай,
О кылай жарыга кюнюн,
Акылманы жаны жана,
О, кылай...
Еседи өтмөк-өпөди кылар,
Адамга журт, кол, жыр, наму, кылар,
Көлдө жүрдү, жерге там,
Жер ашыкмагын суна
Бир анга - аламга!
(Адамла да жашай алай,
Бир бирден кыраатканы,
Бир бирди да мэркыйн...)
Барды кенно ай,
Ол бир бек жаналмай,
Тюз эски кыяккылай...
Ашам жарык нечик
Болгансыз акы-бешик,
Жер китабы окуягыңча,
Насыпдан алам толганча.
Самырлар оюмда кюп,
Бой саймай кылам,
Тагылы Теңри кылоо,
Ышпанак кыарала кылоо кыбынган,
Кызартдан топу жыгышпа!
Гомер, Кизим, Пушкин
Унырлы жукудун:
Бары атлай жукан,
Чыгарла араздан,
Салам артепкелик бериле,
Бирден кыуачкы көрүлгө...
Мен көтөм-көпүрө башкала,
Сен көтөсөн - абыңыр жарыбыз Жаз,
жырыла жырыла жаз,
Ай да, кюн да ата сөзүңдөн-жаша,
Жашат кыяланы, тауланы
Сен жанысы аланы,
Жаньса сау аламың...
Семилдегемли жерларча...
Мен кесим да билеме,
Аны сезе келеме:
Кюне жарык кезлеринден-
Жазды аккылман,
Терек чагса сөзимден-
Жазды аккылман,
Жыры алай канатларга-
Жазды аккылман,
Кетгендени кыайтара-
Жазды аккылман,
Бар жарасын дунияны
Сыйындырала өз жаны-
Жазды, жаз, жазаны...
Оу таккылай,
Суу эте өлгөнү,
Жюрге айт, кюнюн,
Сөзгөптө абынган адамны,
Сөзгөптө суулан,
Жаньса жуудулан...
Минг-минг жыл алга мындан
Мен сөзгөтмө,
Мен билгенме
Аны сөөлгөнү,
Аны кыарыгын алымдан,
Токтайтыргын бу чабыштан...
Мен көтөм-көпүрө башкала,
Сен көтөсөн - абыңыр жарыбыз:
Жаз, жырыла жырыла жаз,
Жырыла жырыла жаз,
Чегемли аккылман...
Жырыла жырыла жырыларын
Бир келик ёмроле!

Кыуилыны Кыйсинни тамата жашы Элдэр атасы дуниядан көтөгөндө сора жазганды бу эссени (кеси анга «не стагы, не эсгеруи, не эсе болмайды», дейди). Ол орус тилде болганы себепли, аны мультрачга көпюрюп, бир кесек кыскартып, газет окуучулуну шагыйрей этеби.

Ол ары дери да бар эди, туугунчу окуму тынчлык тапмаганды, жер башына көпгөйлөй а, кесини июсонду толуп билдиргенди. Бизни кылоп көтөгөнлик, жок болуп кыламгаганды, ол кеси бир затка да тент этмеген таурларча, Людовик ван Бюховенга, черкөчтө тууган жерин шадарданын Федерико Гарио Лоркача, Чегемли башында чекис - кыйрысыз көкча, Лев Толстойча, Винсент ван Гогну чөлпөу баш суратларча. Ол алайды - алай болурга керекпи.

Ах, Чегемли!
Алайсыз, хар заманда жанынган көтөгөмө, битеу дунияны алган, бо- сагса алпанда бугууп турган аман-лык хорлап, ашылгыч а жанын бл кетпейткелди, жогорунда тууган азынган да жетпей. Сора ол заманда натны саккалыгы - сазгыш этмей, төгөрөгигеиз кыарамал, башыбыз бл эмише үчүп, кырогга көтөгөлөй, чач - ток болбаса, бир затын да кыамал. Не стагы, не эсгеруи, не эсе болмайды, бу «сени эсгере, жылдуу, сени эсгере».

Мен сени жаныгы ачытмам, аны кыарыбузугуңа кыарамал, жалаңда көп азыраларны этпейм да анга, жылыныгы анышкырууда тууган от жагдайда, жалаңда жылыныгы - андан сора бир жук керек тоюлодо.

Мен аны июсонден айтмайла. Мен, гитче, ата - бабаларыны тууган жерлерин көргөмөн, чабышып барыучу жашчыкы, атам кылоундан тутул, кирип, алай бир башкагы ушамгаган, сейрири азылы базар бла барам - Куликово өзөндө татырлы бла кыарзаттан сора былай болур эди. Сора бир муналта санын танышым (огөссо танышым токойлуктоо) кыла турду: «Мод! мод! Мод! мод! Аны ол унутулмазлык «моду» «мөдну» орунуна кесини иши этпей кыоймаганды. Атам а, кыуноно, кыунон, «модну» сатып алады. Ол насып эди. Алай би аны билмегенби. Мен, алайса бир торку кыыйлыкты көргөмөн, алай аланы алпында сөөлгөн жашчыкы, атамдан сорама:
- Атам, кыр кылайда жашайды?
- Көкчө, жашым.
- Кет а кылайда жашайды?
Атам а тынгылайды, не зат жууппарга бийлейди, кыыйналады, кюлепди ол бош, бир торку төрөн маганасы бол-

магын сорууга жууап бералмай кыалганы иючюн (хар заманда да бир зат башкада болды), ол бийлейди аны, кенно кылайда жашаганын. Бийлемеңди, алай битеу жашуу тартылганды, жетерге көрөшөгөнди ол бийик көккө, не болса да, билир иючюн «кенно кылайда жашаганын». Ол анга жеталган болуму жашууну ахыр кюлеңинде, ахыр таккыякчаларында?
Жоок анга не көк, не кыла...

Мен ол узак азияда эки кыарындаш, кыруу тепсиге кыарап, кеслерини мудах сагышларына көтөйт олтурган аймада айтама. Хар бири да өз оюмуна батылып, алай жүрөклерин бек кыыйнагып бир затны июсондан сагыш этгендиге - энди башларында кюч окуму жылтмайды. Аладан бири, хар чынды тапканга: «Сау кылай!» - деп, эшикни да ачып, көчөдө кетеди, төгөрөккө кыараныгык алганды, кенчуге. Алай ол андан да кыоркунулуу, кенчеге кыары кеттени белгисизди да, кыорлорда да, «Ижигилдени» да. Атам кыарындашы Мусса алай көтөгөндү. Атамны жюргөинө кюч эди ол артада эсгерсе да. Аны иючюн кыыйнаганды. Дагында кыайтаргып эсгергенди аны. Баам, аны көк аркызыгы бла кенчеге, да көтөгөнү, сау адамны дунияда жук болуп кыалганы анга тынчлык бермегенди, ол кеси иючюн бла жюргөинө жуукук адамаланы излегени себепли. Сотору чыгышыңа өтөргү, и ты уиңдиш - жынн прехраңи!» - дегенди Александр Блок. Кертти да, ол алай окуну болур. Огөссе биз алай болсомы сөс болуруду. Поэте уа, баам, алайсыз жашуу этерге да амал жоккуду - не уа, ол позэ тоюлодо. Алай не заманда да алагта, чынды постлөге, сымарга тошеди хар кыыйлыккыды да. Кыайсы ёмворде да аланы кыкарлары Аллахкы бек сойгөн кылуу Иовну жашууна ушарганды. Ала уа не заманда, кыайса ёмворлөдө да, «Ижигилдени» кыыйлык кибик: «Мен ийнанам!» - дегенди эркимөгөндиле. Аны иючюн аны да төгөңдөгөндү. Дагында анда - санда мудага аузалары эшилгендиги.

О кыаро таш, кыаро Югославиянда, ол жомаккы кыларда, Адриатиканы жагасында, кече чыганы ресторанды эки пост олтургандыла - ол заманда сау - эсен Семён Кирсанов бла сау - эсен Кууилыны Кыйсини да алагта, чынды постлөгө, фиксвалыарына келген эдиле да, ол кон кыоноккыга да алагта баргандыла. Чыганыла уа, хар замандача, тепсеп,

Солдан онгига: Кыуилыны Азамат, Жанна, Аубекир, Алим, Элдэр.

жырылай эдиле. Алай ол чыганылыны башкалада болмаган, алай а алаңы ата - бабаларында кыалган төгөрө көрө, кыонокга юйренген айткыры болганды. Ала ол жары айтууга жетирмеген кыыйлыккы кыалмаганды: ол тепсеп, баш уруп, ача жуктуу турганды, позэ жырлаганы этмегенди аны. Айтуулары чыганылагда окуму юйреталмайды жырлагары.

Чынты каваккасы эр кишини жюргөй аллай артыккылыгыз тезоп кыалмазы билесиз. Кыуилыны Кыайсынын жюргөти да анга сазгыс болуп кыалмайды көтөгөндү ол кыруу каваккасы угаый, ол позини юргөрей эди да. Кирсанов, алагга кыару турганла бир зат көрө турганлай, бургы да анга сейри этип, Кууилыны Кыайсын, ол жарлы жануарыны битеу болган ахчастан берип, сатып алганды. Атам аны жуктууга батылган шахары ормалры бла кыайры сөс да алай барганды. айыу да аны ызындан, юйде өсөн, гитче итичка, алай. Алай таш атамны айлангандыла. Алагга сорама совет туристкени кыукуму тозыясы бла байккыландырганын адам болганы бла бирге жашууга жарашкан адам эди. Кыайры барса да, барган жерин жарытканы. Кыонок отуубуз да барыбыз да жылынг, Бертинский бла Бернесин жарылары, Остужевни монолопарына тынгылуу адик... Мени эсизде, жюргөдиле битеу бу кюлеңибиз

лыккыга!» - деп жууапалганы атам.
Алай ол жарлы жануарыны затз этпай, аламын: Югославия цивилизация жеткен кыардыла, кыоноккө юйгөле анда айуулары жирымейдиле - аланы пагспортары жоккуду. Атам айууну артка берирге тошондип, ол чыганылагга кыайлады. Ала да билгендиге жануарыны кыоноккө юйгөле жирымегенени, аны себепли кече узуну бу экисини, мудахлык бла колюк туудургандыны, ызларындан марап айлангандыла.
... *Жюргөнгини да кыоп аызда Анык элтирге*
Биз барыбыз да сабийлигибизде, жалаңда сабийлигибизде элтирге кюрөшөбиз жюргөбизни кыоп азыбызда - магыз, алыгыз, кызгызгамам, ол сизни иючюн урдаы дегенча, алай аны ачытадына, жерге, багушка атыдыла, улупрак болгонда а, биз аны букчурадыбыз, ахыр кюлеңибизге дери, башка көрөсөмөн деп. Ол а аны не заманда да анык жюргөткенди - ачытсан, кыаны бар турса да, жараладан топу болганында да - жалаңда алай, башха торку угаый. Алайлай жашал да турганды. Байрам канында отурган кезуиде ким да болсун, аны

ЭСИМДЕГИ МЕНИ...

Кыайсыны орточны жашы Алим өктөр эр реккиссерди, бусугата Америкада Лос-Анджелес шахарга жаздымы. Искуствен жолун сайлау бла Алим атасын кыуандырмаганды, алай ортдо Кыайсын, жазууну торлөңдиргенди бир инсанчы да кылоундан келмеэлиги анылсап, жашыно ырызгылы береди. Бюгон «Заман» газет Кыуилыны Алим Лос-Анджелесден жюргөмөн эсгеруири болмайдды.

Атам назмула жазды...
Танг артептелик. Басма машинакны таушуу бла жуунуу шорурдуганы би сейрилик максымда бир бирлерин оза, кыуа, маңга хачууну эшилтедиле. Жюргөдиле - фразальгы. Мени эдилгенди, кыарыгунан бир зат да жокку бу дуняда. Атам! ... Ол назмула жазга турды. Не сейрилик, ёлмосоз тизилерин жазар иючюн, ол бизден, сабийледен, башха отууга кетип, бизни бир заманда да этимгенди. Эшини кыайсында олтуруп жазганды. Ол заманда аны белик керсиз эдиле!...

Жаны дуниягга ачылган кезуиде адамны бети да ачыла кереме. Кыолакты кыурууган, ары-бери төгөлө барган черек сууга ушай эди. Бирде боз, көч жашы, бир бирбизни кыуа, кыачыкыла бла отууна кыуносак, урушуучу эди, алай аны аузунда асыры көп соймөклик болганы себепли биз ёпкөмөгөнөбиз. Кёбюсонде сойгөн адамны кыаянда олтурганымда тынгалы тураса. Мени атам кыаянда тын оздугун сагыларым көп болгандыла. Ала барысы да насыпдан толдула. Атам бизни чексиз сөс эди, чексиз аркөлөтпөң да эткенди. Кеси атасыз ёсөнү иючюн, бизни хар заттыбыз да тамам болупу излей эди. Индигирде Чюковский бла Маршакны киталарын окуганында, кеси да аланы жигитиле ушдагана көрчюночу эди манга! Жомаккы индиргилейди!

Ишини сөс бл ала узаккыга кетсе, июкюбюс суу кыуягына болуучу эди. Саыйк эдик терек кыайтарчы. Аузы боасоганд эшилгенди, июкюбюс тригизил, кыуандан толганы эсимдиди. Мени кыыйк сейрилик сабийлигим болганы мен кен да узаккыга кетсе, мен кеси бла бирге көп жерде аттанды, дунияга атлары айтылган адаманы көргөмө, аланы оюмларыны тынгылаганым. Хар республиканы кесини энчи кутлурасы, терелери, хар шахарны башха аритектурасы... кыайлы тиз байлырын да манга битеу ол затпаны көргөмөн, билгенми!

Анам
Жайда уа барыбыз да бирге тепсиге барга эдик. Ол мени анана бегирек

керекти кюне эдиле, кон сирину жашка кыраап, көлгөн кыоноккыла жарык бети, асудте-төргө көрө төпөбө, ашырып турган алай тын кыуак тоюлодо. Аны июсонден айткан Кыайсыны манга. Ол болмагына аруу эди. Позэ Борис Пастернак мени анана «Кавказ пресек» дегенди.

Мени атам бла анам отуз жыл бирге жашагандыла. Аламы конча жарыккы, кенчө кыарыны, индире мудах кючтери да болгандыны, ачыткан да эткенди кыздар кыанда да, алай насыларын да мардалап, ёнөчөлө бермегенди. Мени тамата эгечиши

Кыайсын ой бийчеси Сора Эз сабийлери Элдэр эм Алим блала.

гим ауроп өлгөндөгөндо биз бир бирлерине билектик эткендиди. Атам и назмуларын окугунан хар адам седекери: ол тишурчу арилуучула бирге бите билген адам эди. Анана кыайлы бурма эткенди, кыайлы таза, терөн сойгөнни сөз бле аныларгыла кыыйнады. Бир бирле сойгөннени араларында гурушка болмаган сунадыла. Болды. Алай алай затпаны хорларга соймөклик болушды. Жарсыгга, бизни июкюбюзде атамны бла анымны насылары бошалган кюч болганды, кыара кон. Ол кон мени аруу аман ауроп башлаганды. Алай ол бу дуниядан кеттинчи атам кылоундан келгени этип турганды.

Адамладан кыоркыганча болсам...
Жашууну бир-бир деслерди адамны жаныча ауроп жук болуп тошедиле.

Мени да бардыла алай деслерми. Ала иючюн болуп, билмеем, бир-бирде адамладан кыоркыганча болома. Аллай кыуилеримде атамны жарыккы сыфатын эсгереме, сора битеу кыоркунуларым жоккы болушды. Ала адамаланы бек сойгөнени көчөм бла көргөмө, тамата бл өлсөңгөндө акылым, сабий бл өлсөңгөндө уа сабий блла билгенди. Искуствен адамларыны бир кыуууму жашууда ёксюзле кибикдиле, сыртлары анга жарашдырмаймдыла.

Ага уа битудуңин поэзияны жарыккы поэзиясы бла байккыландырганын адам болганы бла бирге жашууга жарашкан адам эди. Кыайры барса да, барган жерин жарытканы. Кыонок отуубуз да барыбыз да жылынг, Бертинский бла Бернесин жарылары, Остужевни монолопарына тынгылуу адик... Мени эсизде, жюргөдиле битеу бу кюлеңибиз

АЙТАННЫ ЭТМЕСЕН ЭДИМ
Мен актёрну усталыгын сайлагынамда, атам ыразы болмайдды. «Кыыйн жолду ол, көрөмедик санга» - дей эди. Атамны айтыканы этмей, ГИТИС-ге киреме. Бюгончюлөк айтталкысы: поз эди атам, алай кыарды да барды кючю, биз сүйкөс, соймөксөк да, эткенди ол бизни кес сагырлың кыла блла, кеси анык кон блла.

Манга жашуу бек сейрилик адамла блла тобешуэле сауугалаганды. «Театр-жуурналда ишлеген критик Александр Демидов кес тез ачыды да, мени ары ишлерге чакырады. Эм ити ролларыны анда ойноганды. Бир заманда окуму кыойсан эдим, Александр Демидов а «актер билимин болурга керекпи, кыоногга диплом алай» деп турга эди. ВГИК-де Бегені Матвеевни экинчи курсуна барам, артра институту жетишимди бошаш, театры эм кинону актёрну дипломун алам.

Жашлыккы көп терс затга эттирдди. Режиссер Анатолий Фрогс Таганкада театрга (ол анда баш режиссер эди), аны бл бирге ишлеп көрүрөгө чакырган эди. Бармамын... Не болса да, барыгы асарга батылган сора, Натанкиде бир заманда уа, жашлыгым хорлап, алымга келген насыбыны көрпөлмай.

1985 жылга 5-чи июньда, маңга телефон блла сөйлөштү, атам өлмөңн билдирдиле. Мени юйте өлмөңн жетеме. Атамны асарга батылган сора, Натанкиде бир заманда уа, жашлыгым хорлап, алымга келген насыбыны көрпөлмай.

Жалаңда театры бла чекленмегенди ол заманда мени иштик, кыайсынды ойноганыма. Аллай режиссерлары Венямин Доран, Алексей Сальтков, Себастьян Лоран искусствону дунюсында белгити адам эдиле. Ол кезуиде жер башында бек аруу тишурчу блла мен юйжур кызарыма, жаш туудай, атана Шамили атабыз. Шамили атаны блла Москвада жашайды, анда университетти тилманд факультетин бошаганды. Мен а Лос-Анджелесге кетем.

Байсыяны Марзин.

болганыры себепли атамга жангыз кенничи болууга тошөгөнди. Ол заманда ата менден юйге кыайтырмы, аны кыаянда туруруму этиймди. Мен унамайма. Окумуму, энди башлана турган профессорада жашууну агары кыайроймай Сокурнамга, бек сокурнамга... Мен ол заманда юйге кыайттып, атыны кыаянда болса эдим, ким биледи, аны да, мени да жашуаларыбыз башха торлюмо болуук болур эди? Ким билсин...

Мен бу шахарга бек боюроемө. Манда бир кезуиде сангыс жашарга умут эткен эдим, болалмагынамга. Кыайтамна ызыма. Алекс Сол бл театр компания кыурап, эки спектакль салаганыбыз. Алай мен артепден бери Михаил Булгаковну «Мастер и Маргарита» романын саманда сапырты умултума. Бу романы көп кере окугуманга. Көп кыяралдан актерла блла келишимле этил, репетицияла башлаганыбыздан сора, битеудуңия финансыла кезилерде хал тюзөле турды, жуктук заманда проектими жанчыдан башарга деп турам.

Кыайтырмамы тутууган жериме?
Кыайдарыны жолларын бир инсандан билмейди. Алай бюгончюлөк Лос-Анджелесде жашаууа мен бек боюроемө. Бу шахарны бек биринчи көрөгөн боюроемө, аны эсимн эрим. Жюрек болууккы затпаны бир - бимде сөзеди. Американыла законнга боюсууган тын аддамалды. Биздеде, криминалды мында куюч жоккуду. Миллетчилик эселемдиги... Кыайсыасы, не жаны блла да сейрилик жерди. Жуукуларымдан узадыла болганымы артыккы бек сөзмөймө: Интернети хайрырдан кон сайын Турцияда Азамат блла, Москвада жашам блла, башха жуукуларымн блла сөшөмө.

Жар адамды да болды жюргөй кыыйнагызу керемелери. Алай замангырымда атамны назмуларын окуйма. Ала манга бек болушадыла. Атам, анам, аушхан эттенликте, кыатымдан көтөгөңдөлди, мен кыыйлыккылагда саккалыганлай туралдыла. Мен ала блла сөшөңгөндей туралама. Маңга: «Жашууанда саны бек жууккы, бек баргысы адам кимди?» деп соросала, асарсыз: «Атам!» - деп жуукулпарыкма. Атам, тер болган жуукулпар, жюргөн кыыйнаган кезуиде окуму маңга ачыуналамалган отурулу атам!

Аныкой, 1977 блта 2012 ж.ж.

КЪОР БОЛАЙЫМ, ТУУГАН ЖЕРИМ, МЕН СОЊО!

САЛАМ, ЭРТӨНЛИК!

Салам, эртөнлик,
Жап-жарык бетли,
Кызаты жылы,
Бишген көгөтөл!

Салам, садлада
Жетген алмала,
Акь төпөледен
Эңгез алала,

Поржо табалга
Барган булутла,
Чыккы бачалагы
Кирген кызала,

Арбазда ойнай
Турган сабыник,
Биринчи битген
Алма терекчи!

Бу жашил жырчыгым
Болсон сауга,
Көк кырдикдан
Толу эртөн, санга!

Жашил саламымы
Жырга сала,
Чыгыма,
Сабый көп эртөн, санга!
1936

ЭРТӨНЛИК КЪАРЧЫКЪ

Эшикде жангы,
Жүмүшакъ къарчыкъ
Жаудай, жауа,
Тенгим, бери чык!

Бюөгө андан къакъды
Тай жели
Торезами,
Бийчесьнден келип.

- Къар жетеди,
Къар! - деди ол манга,
Къара парийим
Юрмедн анга.

Жетдинг, таза къар,
Сюемө сени:

Сенича, жангы
Кююлерим мени!

Юйлени да,
Жолланы да жаба,
Тураса, жангы къарчыгым,
Жауа.

Жау, эртөн къарчыкъ,
Арбазыгырга,
Къууанып,
Чыгыма жолугурга!

Дыктау табандан
Эңгез къарчыгым,
Хош кел,
Акь жамычылы къонагым!
1937

ЛЕЙЛА

Лейла - жерими жарык чырагы,
Акь таула башы кёкно чуугагы,
Лейла - жылы тауларымы жыры,
Мени жюрегимни да жарыгы!

Сенлай кызлагыа этилген жылра
Айттыганда уя, юйле жарырга.
Назмуну эдим, санга къууана,
Ариулунгундан, суданча, къана.
Лейла - жерими ай бетли кызы,
Лейла - таулары жангы жулдузу!

1940

Мен жолда кетип бара эдим, жырлай,
Ариулукъ бля барын озаса деп.

1940

Башымда къарылганч, учуп
барганлай,
Манга къанат къакъды: - Тюз
айтас! - деп.

1940

Кълкълалды болуп бир бирге,
Ачуулангып, кетдик юйге.

Алай, тынчылыкъ тапмаганлай,
Терс болдум деп, жарыгъанлай,

Чыккъым да кече юйомден,
Юйюгозюню тийресинде

Тангнга дегини айландым
-Терслигим бар эсе, жулдум!
1940

Бу кёкде барган акь булутчукъну,
Жаным, санга ушатама,
Битикле башында жулдузчукъну,
Наным, санга ушатама.

Суу бойундагы чыккъан талчыкыны
Умыда ити заттаны барасын,
Адай тюбюнде агъан жолчукъну,
Наным, санга ушатама.

Бийик жерибизни тангыч, жазын,
Жаным, санга ушатама,
Мында ити заттаны барасын,
Наным, санга ушатама!

1940

Бююгн назмуну тюзюдо урушун,
Анда адам къаны кълды къатып,
Ушок от ийис урады андан,
Эшиледи топ, ат аякь таушу.

Бююгн жаралы солдатды назмун,
Жыгылады, ушоккога таяна,
Жыгылады, ачылды жарасы,
Тилшерин кысып, къобады кючден.

Урушуну тюзюдо бююгн назмун,
Анда адамла жоюла, атла
Кишней, жыгыла, юйле да кюе,
Къара къузгун чёге ёлюкюге.

1942

ТУУГАН ЖЕРИМЕ

Санга алгышъ эте, чыгыма тангнга,
Сени унутурча кюн тумаз манга.
Буз кибик сууукъ

сууларынган кандым,
Сени тансыкылап, жылдым, къуу-
андым.

Сенсиз насып болмас бир
инсаннга,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

Сангырау болсам да, эштип турурма
Чапыракъ таушунгуну юз артында,
Сокуър болсам да, акашмай
барырма

Кызыл къаным боляган
жолларынгда.

Кёз, жюрек жарык да сенсе
инсаннга,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

Къургакъ къарында аякь
таушуму,
Къайда болсам да, турурма
эштгенлей.

Ол жашил жайынгы, ол акь
жюрегимбизе жыр сени жыртында,
кышынгы
Не узакъда да турурма көргөнлей.

Насып да, къууанч да сенсе
хар саугъа,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

1947

Сени жолларынг өтедиле бары
Жюрегим бля, ала бары - бийик,
Жырлаганларында

Къанаттыларынг,
Тынгыладым, тиллерин билген
кибик.

Юй, гыржын, суу да сен
бересе саугъа,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

Кечени да, кюнонгю да тюрсюнюн
Жюртеме бирге кёллеримде,
Жашларынгы, къызларынгы
Жырларын да жюртеме кёлюмде.

Ичгенме, къалпанын төрк
сууларынга,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

Санларьбызда къан сени
къанынгы,
Жюрек кюнобюзюно алганбюз
сенден,
Жюрегимбизе жыр сени жыртында,
Таймай къатпайма мен
кечедө-кюнде:

Бар насыбы да сенсе жаны саугъа,
Къор болайым, тууган жерим,
мен санга!

1947

АЛМА

Эртөнлик кюно тийди бишген
алмагыа,
Ол да ышаргычна кёронедн манга.

Гитче къызчыкь ойнайды мени
къатымда,
Къууанма айхан сайын ол атымды.

Эртөнлик кюно эппек тийгенди

Алмагыа, алма салынып
жерге - энишке.

- Бар, къызчыкь, алманы юз да,
келтир манга,
- Ол ушайды кызыл
ууурчукъларында.
1937

ТАУЛУ БОЛГЪАНЫМ - КЪУУАНЧЫМДЫ

Къзбюгн суюген кибик къарт таулу,
Сюемте дунияда бар жерини,
Тауда тууганым, болганым таулу -
Дайымды къууанчымында мени.

Ичгенме сууукъ сууну Волганы,
Мен уллу орус сууну да суююп.
Алай анда да таулу болганым
Къууанчым эди, о ата юйюм!

Чувашла бля турганма татлы,
Къарт чуваш тюпюн ичирди манга,
Бёлек тангым ала бля атды,
Алтыма да көп келди хант къанга.

Кёргенме Латвины сарынча
Жашларын, ол жипик жерлеринде
Къанымды да текдюрюм, сууукъ, ач
Бола, урушун ал кюлеринде.

Орлн шардара уруш тюпоно
Жахтады мени эубир чачмыа,
Ол окоплда уруш кюно
Тийди къан жуугъ болган башыма.

Мен шимал жолларында да бардым,
Сюйдюм сабанлары кёл тюзлерин,
Анда суу ичким, ётпек да таттым.
Алай кыйда да мени кёлерим.

Кёроп тургандыла Минги тауну
Акь булутлагъа кирген төлпесин,
Къзбюгн башында кюмюш къарын,
Заманла да чал этен желкесин.

Мен кенг орус жолланы да сюйдюм,
Башларында булутла бургъана,
Алай кыйда да бу жер юсюнде
Къууанчлай къалды таулу болганым.

Сюемте тюзелени кенг къууанчын,
Жырларын, туйларын да тюзелени.
Алай, исламей, къайгымы чачып,
Тау төпөлөгеге чыгардынг мени!

Жел этен жанчыла Сени къалай
Сюйдюм! Акь башлыкъ кууатлыгыа
Ах шам алында, тойгъа барганлай,
Чабып барганы тауда атлыни!

Таулу болганын - къууанчым мени,
Жеримде сайлы хар таш, хар шудан.
Жау сыйрлмаз бизден бу жерни,
Жау кеси айрылып жашаудан!
1942

БЕТХОВЕН

Ол алай жазганды, жангы таулары
Сюегенча кюн сайын жер юсюнде,
Бир бир оосоне салып къалпаны,
Айланган кибик алачы ичинде.

Ол алай жазганды, хар
эртөн сайын
Тенгизге секирип, ётпюп кетгенча,
Ары кетип, ётпюп деп
къоркъмайын,
Къара чынгылдан секирип ётгенча.

Жазганды, эплины, булупталны

Кече кёкде, сермеп, тутуп
къыйганча,
Къар тюздеде жандыргъанча
отланы,
Сау дунияны тормелерин чачканыча.

Къар кон сайын, жангы
таулары сюеп,
Къар акь этип, ол ары ёрлгенди.
Турса да паллахта онтуда кюе,
«Халаллыкъдан бийик туу жокъ!»
- дегенди.
1962

ГОСПИТАЛЬДА ЖАЗЫЛГАН НАЗМУ

Жерими хар жол ташы да манга
Къыпча жылгъан кибик кёрюне,
Хар къая да, жашы ёлген ана
Кибик, жиялай, къара бушугу эте,

Ташла мени атымны айтханлай,
Ауаз келеди манга узакъдан:
- О, кыйдаса? Кел! - деп
къызчыгъанлай,
Ён эштиледи манга тауладан...
1942

Учуп кел термилген тауларымдан.

Санга бир киши да жол кёрюзмөсө,
Санга киши сылкыр буйрукъ этмес,

Санга киши тели жоруукъ салмас,
Акъларынга тот бурбугу жазас.

Мени кесинге бек тансык эдинг,
Паллах желинде кююкь бетим.

Азат къушум, сен учуп кел бери,
Алып кет мени таулагъа керил!

Уруш къаннга болгань эплени
Башы бля эпт, эркин къуш, мени.

Къоркъмайма атарса деп
чынгылгыа,
Къаным төгюлор деп къыялгыа.

Азат къушум, сен учуп кел бери,
Мен термилген таулагъа элт керил!..
1942

УРУШДА БЕК КЪАЙЫН КЮН ЭТИЛГЕН НАЗМУ

О, къыйгырса, чексиз бийик кёл!
Сени тюбюнде кёл айландым,
Сууукъдан буалай, къарадым кёл,
Сууукъ жулдудалагы къарадым.

Мен ёлсем да, сени тюбюнде
Инсан кёл жюрюр, бушугу эте,

Окь тийип, жатар къар юсюнде,
Бийик булутла сансыз ёте.

О, кыйдады, кыйдады неги
Адамны азап көргенини?!
Жийляма, сууукъ ташха чёюп,
Къар а жабады ёлюкюлни!...
1943

УРУШДА ЭКИНЧИ БЕК КЪАЙЫН КЮН ЭТИЛГЕН НАЗМУ

Барды да амал унутурча барын -
Къайгыны, бушунаны, паллаханы:
Къыйын сагында, кероуну чыгарып,
Атсанг, ёз ёшонюгө тиреп аны!

Унутур эдим бу къара кюелени,
Жарлы болгандарын кёл аналаны,
Ёкюсз болгандарын кёл сабылени,
Азалпы, бу кюп болган къалпаны,

Унутур эдим жоюлуп, къан жуугу
Болуп жаткандарын да соудатланы,
Болмас эдн азап чеккен жуугутум,
Кёрмөз эдим паллах жакъгъан
отланы!..

Алай жашуу къарайды, анам кибик,
Кёзюме къыйынлыкъ жеткен сагы-
атда:
«Жашымса, кёл эт, башынгы
тут бийик!
Жашуу бош затды деме сен
палахда!»

Салама кероуну сууукъ къабына,
Къарап турганлай акь къарда
къан ызгъа,
Чыдарма деп жерни хар паллахана,
Сёз берме жашугъа - анабызгъа!..
1943

Нечик терк кетип кълды жай,
Кёк ичкени кетди жерни.
Къар жууду билмей турганлай,
Биз кёрдюк чыммакъ эртенни!

Жай айла кибик, озарла
Жылларыбыз, эсленмейин,
Чалларыбыз чал болура,
«Жашаудан къандыкь» - демейин.

«Жай не терк кетди!» - дегенча,
«Жашуу не терк кетди!» - дербиз.
Къыш кете, къар эригенча,
Биз да дуниядан кетербиз!..

1945

Кёк кырдыкка жатарма да, мен
Унутурма кёл къайгыларымы,
Унутурма мен ачыгъандарын
Адамла салган жараларымы.

Менден аямз жулмушакъгыгъын
Кырдык, ариу ийисин аямз,
Жашырынкы кишиге айтмаз,
Харамлагъа не терсиги болмаз.

Мен ёлсем да, алай кырдык чыгар
Къаргъакъ къабырым юсюнде жаз:
Ол бир ачыусу, затасы өсер,
Мапла отларла, кесин аямз.

Машалла санга, киши тиялмай,
Суулай ырахат эттенинг ючюн.
Машалла санга, жулмушакъ кырдык,
Къабырымда битеринг ючюн.

Машалла санга, киши тиялмай,
Чыгыса, жарыкды, кёлдо кюнонг.
Мен ёлсем да, булай чыгарыкьса,
Машалла санга, ол кюнонг ючюн!

Алай эскилпе налатны сёзлери,
Алай эскилд дунияда чамлануу.
Ала кетермелек паллахны керн,
Къайдан чыксын аллага
аллай къаруу?

Не айткън? Айтхангундан
магъана нед? -
Тынгылайыкь, къая тынгылагъанлай.
Жол таш тынгылагъанлай
жатад жерде.
Тынгылайыкь биз, анга тенг
болганлай.

Андан акъыллы жокъ эсе у бир зат,
Ким биледи, ол анданмы тынгылайд?
Алай эскилде сёзле дунияда,
Алай, кыйрай кёккөзгө аладан?
1945

Сен исени ёлген итн кёлерине
Къарагъангиз болганымд?
Бушугу аны тюз къаргъан кёлеринде
Эсинде уа къалганымд?

Дунияда бир сёз айтмасам да мен,
Шош болган къара суулай,
Бушугуу окъур элле кёлеримде,
Тилсиз итн кёлеринде окъугъанлай.
1945

Алай эскиди бушугу дунияда,
Чыгарыдан эсе да эскиди ол.
Ол тууган болуп кёл бля бирге,
Ансыз бир жары бармайды жашуу жол.

Алай эскиди бушугу, Сюймеклик
Бля тенг болду аны жыл саны.
Алай эскиди бушугу, тил бля
Тенг болду окъур жыр саны аны.

Жерни башындан къуруйла халкъла.

Тынчлыкъсыз ёлмор кыйгыгъа,
Барын да эшитирге, кёрюрге,
Кесуу баш кибик коереге
Боз коюлге бурлугъунчуна.

1945

Тынгылайдыла терекле.
Тынгылайдыла алай!
Чалыракълары шашырадай
Тынгылайдыла терекле...

Ол тынгылау бля эриште
Тынгысыз сёзле уа нелле?
Жаныгы сабыр этелле,
Тынгылайдыла терекле...

Да, ёлюрюбю сен да, мен да,
Терекле булай турурла.
Ала мамыр тынгыларла.
Тынгылайдыла терекле...

1945

Тас этем да барын да мен,
Барын: юйюмо, жерими,
- Бир киши сыйрмась менден,
Къайда болсам да, ёлюмю.

Тюбюнде бу уллу кёкно
Къадар къабырсызлай къыймаз,
Да ким унутса да мени,
Билеме, ёлмор унутмаз.

Юйюсз, жерсиз да дунияда
Къабыр орусузлай къалмаз,
Барын сыйыртысанг да мында,
Блюмю киши сыйырмас.

Елюмю киши сыйырмас.
Насыпын жолда тыярла,
Паллахны бир киши тыймай.
Да, жашууну къызгъанарла,
Елюмю киши къызгъанмаз.

Тас этем да барын да мен,
Барын: жерими, юйюмо,
- Бир киши сыйрмась менден,
Къайда турсам да, ёлюмю!

1945

Сен салган айыбьмы, не фыйда!
- Къыянаны урууу бля жулмам.
О, бизге аллай кишилик къайда?
Мен, Пермюнтопча, окъдан
жыгылмам!

Ол, эр кюелени заман атына
Миндирип, къыймазгакь кетгенде,
Къыонакь, къул бола да туу
айыбьнга,
Бизни киши болганыбыз а нед?

Сюймеклигимни таза суууна
Бир кир акълыкь бөтсиз киргенде,
Жыгылмам къыянаны уруундан.
Нед магъана мен ачыу эттгенд?

Мен чыгълалмам жылпасыз атышча,
Бурлумаз талпанысы жуауму,
Кълпырма тенг болганлай!

Алай арыгъандыла кёлерим!
Къысып айлансам эд аланы,
Бир зат кёрмей башында дунияны,
Алай арыгъандыла кёлерим!

Алай арыгъандыла кёлерим,
Къысыанлай айлангырымды келед
Аланы. Пот бармек кёрөд?
Алай арыгъандыла кёлерим.

Алай арыгъандыла кёлерим,
Алай арыгъандыла кёлерим,
Алай арыгъандыла кёлерим,
Алай арыгъандыла кёлерим!

1945

Эстери

1956 жылда редакцияны жумуш бля кыабартгылы барам. Анда тау жайлыклары биринде машинаы тохтатама...

«Салам, шүкүм!»

магванасын ангыларгы кюресеш. Жолдан тоштен ташчыкылаы таушуларын эшитип, артка кырайма...

Адам Шогенкулова

да бар эдиле. Мени кыатым жетгенде, кыабартылы киши салам береди. Мен да кюл узатама да, суу изляны юстеринден халар сорам...

Жумушум бошп. Жазычуу соолярына, апамат адамгы, жазычууга Адам Шогенкулова барам. Ол жол аны кабинеттен Хачим Теуноуна да тобеим...

Михай Михайлович бизни таныдырады. Ол Кыйсын эди. Билем, сиз бизни жаш постерийбизни назмуларын орус тилге керюорюк, алар сеоперийлерин да кюруулайсыз!

Кыйсын окуучула бла тобеишумде. кыйынды. Эрттеден бери тобешалмай тургыныбыз, ол азылык этериги да унутула эди...

Жоралапа

Бир мухуз эрттенликде Айрыла онгусөзд деп, Халим доон тойлодо, Сен артка жолусуз деп...

Салам, кыарындашым, бизни жерибиде, бизни тауларыбызда Кыйсынны ол кичюю кырамы эмсегере, мени кызеримден да жылмакыла бардыла...

Ол кюн хар не да эркин эди - ариу сөзле, назмула, чагыыр, аш - азык, быгон да узактадан Кыйсынны аузы бла таула аланы араларында киле...

Кыйын ауругунында Ростовка келген эди. Ол иги, жангы аны отуу бергенди. Даниил Долинский кыла баруучу эдик аны саулуугун сора...

Кейононе жибердиле да, ашыра барыбыз. Биз ююленбиз: Даниил, ол замандагы областьда кулчураны таматасы Вячеслав Куцезь эм мени. Халыбыз - мурда Кыйсын биз да ойнаргы корюшөбиз, алай ол да бармайды...

Николай ЕГОРОВ, жазычу, Ростов шахар, 2008 жыл.

ЗУМАКУПЛАНЫ Танзила Жерими шайыры

Кык сарнап таралгына, Киче, кюн да - кырагыны, Кюн тутулуп кыагына. Мен не затла айтама. Аузум кырууп кыалмаган! Сен Малкыарны кыадары - Жырланган, жырланган...

Милетни тууган жеринден зор бла кысталгыны... Ол ачылык, кыатылык, урушдагы сөрмешери бла кыатыша, аны тошери онкуна кыазуатылы, жарылуу этгенди...

Билсир

Сейрисиную, тюзюк, кертишюк «Кыйлыланы Кыйсынны поззиясын дунисы таула бла билеу дунисы» - дегени аны юсюнден Михаил Дудин. Кертиши да алайды. Погз а кесини юсюнде: «Чегели назмуума» - деую эди...

Малкыарны битеуу дуния тагыгына кийргенди. кертлик бла сатыччылык, соймеклик бла керюп болмау... Мингле бла жылына ичинде кичи жазмалыкы аламы юсеринден!

Табийгат берген фахму Кыйсынны иги тангываланы, ол санде мени да, аны бир сейр закийлиги сейрэндириую эди - окуучулары не торлюсю бла да (академикле, айтылык алимле, композиторла недрю орочулюк, устазла, врачла болуна аудиторисинда) барысына да юю рекперин билей биле эди...

Эмюрлюк темала Жашайла, урушчу отуа тошюк, тууган журту ючюк кеп сөрмешлеге кыатышып, ауур жарыла болуп, госпиталда сакыла жатканды. Иги болгыналы а, билгырспозду... Андан да улпу сында, койсюсюк, палах а алда эдиле - малкыр

Ташка, агычка жан сала, Анчы дуния жолларын. Чык, кыумуржа, таш, агыч - Сен буогунан жашагыра, Сага кыалый кыюрла...

Биз кёрюрге, эшитирга, айтыргга, жийирга керекбиз» Бир кер Кыйсынманг бла бир жаш поэте Нальчиктен узак болмай орналган Ак-Суу элде малкыр тилде окуганын эди назмуларын...

Биз кёрюрге, эшитирга, айтыргга, жийирга керекбиз»

Бир кер Кыйсынманг бла бир жаш поэте Нальчиктен узак болмай орналган Ак-Суу элде малкыр тилде окуганын эди назмуларын...

Кыйсынманг бла бир жаш поэте Нальчиктен узак болмай орналган Ак-Суу элде малкыр тилде окуганын эди назмуларын...

Кыйсынманг бла бир жаш поэте Нальчиктен узак болмай орналган Ак-Суу элде малкыр тилде окуганын эди назмуларын...

Кыйсынманг бла бир жаш поэте Нальчиктен узак болмай орналган Ак-Суу элде малкыр тилде окуганын эди назмуларын...

Инна КАШЕЖЕВА, поэт.

